

סוגית פסולי השופר

פרק ראשון

ציפהו במקום הנחת פה

א. פתיחה לפוגית פסולי השופר. המחלוקת בענין "מקום הנחת פה" ובמעט הפסול.

שני דינים יסודיים בסוגית פסולי השופר הם: דין ציפהו זהב מבחוץ, ודין הוסיף עליו כל שהוא. על ציפהו זהב מבחוץ אומרת הברייתא הראשונה: "אם גשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר". ולגבי הוסיף עליו כ"ש אומרת הברייתא האחרונה: "הוסיף עליו כ"ש בין במינו בין שלא במינו פסול".

שני דינים אלה הם שני אפנים של פסול שופר דבר אחר (מקור הפסול הוא בדרשת הגמ' כ"ו. "שופר אמר רחמנא ולא שנים ושלושה שופרות", וכתבו ראשונים שהוא הדין לשופר דבר אחר שאינו שופר "משום דשופר אחד אמר רחמנא ולא שיסייע שום דבר אחר" [לשון הרא"ש סי' ה']). ציפהו זהב מבחוץ וגשתנה קולו זהו מקרה שבו דבר אחר משפיע על קול השופר ונמצא שהקול הוא קול שופר וד"א ופסול. לעומת זאת בהוסיף עליו כ"ש לא מדובר דוקא במקרה שהתוספת השפיעה על הקול. כך כתבו בפירוש ראשונים (הריטב"א¹ והטור²), והדבר מוכח מזה שדין ציפהו מבחוץ ודין הוסיף עליו כ"ש שנויים באותה ברייתא (שדברי ר' יוחנן מפסיקים אותה באמצע, כמצוי בהרבה מקומות בש"ס), ובהוסיף עליו אין הברייתא מחלקת בין גשתנה קולו ללא גשתנה, כפי שחילקה בציפהו מבחוץ. הרי שבהוסיף עליו כ"ש הפסול הוא בעצם מעבר האויר שנופת התוקע דרך שופר וד"א, אף אם לא גשתנה קול השופר בגלל זה (לשון ש"ע הרב תקפ"ו, י'): "שהקול יוצא דרך שם והתורה אמרה קול היוצא משופר אחד ולא היוצא מב' שופרות". באמרנו "מעבר האויר דרך ד"א" הכוונה למעבר אויר התקיעה דרך הדבר האחר תוך כדי פגע ישיר עמו, כגון שהוסיף על השופר בארכו, אבל בציפהו זהב מבחוץ ולא גשתנה קולו כשר, ואין האויר נחשב כעובר "דרך" הזהב. על טעם הדבר ידובר להלן פסקה כ"ב).

שני האפנים הנזכרים של פסול שופר וד"א, בהשפעה על הקול ובמעבר האויר, מהווים גורמים חשובים בדיון בפסולי השופר השונים. נעסוק תחילה בפסול ציפהו זהב במקום הנחת פה.

לשון הברייתא הראשונה: "ציפהו זהב במקום הנחת פה פסול שלא במקום הנחת פה כשר". ונחלקו ראשונים בסימון המקום הנקרא "מקום הנחת פה" ובטעם הפסול. הרמב"ן כותב בדרשה (עמ' ל"ג) שמקום הנחת פה היינו עבי דופן השופר בצד הצר, אליו מצמיד התוקע את שפתו, ושלא במהנ"פ היינו על דופן השופר מבחוץ. ומוסיף הרמב"ן שיש

(1) כ"ז: ד"ה דרך.

(2) תקפ"ו (ש"ד:).

אומרים שאפילו על תחילת הדופן מבחוץ עדיין נחשב למקום הנ"פ, כי התוקע דוחק קצת את השופר לפיו כך ששפתיו מכסות את תחילת הדופן מבחוץ. ולפי"ז "שלא במקום הנ"פ" היינו בהמשך דופן השופר מבחוץ, מקום אשר אין שפתי התוקע מגיעות. וכתב הרמב"ן: "וטעמא דפסול משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר ויש"מ שאם הרחיק השופר מפיו ונפח בו ותקע פסול". כלומר: הציצה — או חוסר מגע (ר' להלן) — בין הפה לשופר פוסלת. השאלה היא האם טעם זה שנותן הרמב"ן הוא טעם הפסול לפי שני הפירושים שכתב לפני כן, או שזה אמור רק לפירוש הי"א, לפיו מהנ"פ הוא גם על דופן השופר מבחוץ, ועל כרחוק הטעם הוא משום הציצה, אבל לפירוש הראשון לפיו מהנ"פ היינו בעבי הדופן יתכן שיש טעם אחר לפסול, כגון משום מוסיף עליו כ"ש, כדלקמו.

והנה הטור (תקפ"ו) כתב: "ציפהו זהב בעביו במקום הקצר [ר"ל: בצד הצר של השופר] שהוא מהנ"פ פסול שלא במהנ"פ... [ר' להלן]... כשר... אבל אם נתן זהב על עבי השופר בצד הרחב היינו מוסיף עליו כ"ש ופסול אפילו לא נשתנה קולו ויש מפרשים צפהו זהב במהנ"פ אפילו באורך השופר אם הוא מיד סמוך לראשו בצד הקצר פסול לפי שהתוקע מכניס קצתו בפיו ושפתו מכסה עליו ונמצא הזהב חוצץ בין שפתו לשופר ולמדו מכאן שאם הרחיק השופר ונפח בו ותקע בו פסול כיון שאין השופר נוגע בפיו וכ"כ הרמב"ן [כ"ה בדפו"י, וכן בכ"י שם בשם המ"מ, ולא כפי שנדפס בטעות: 'הרמב"ם']". ומסביר שם הב"י שהטור נוקט לשון "ויש מפרשים... ולמדו מכאן שאם הרחיק" וכו' מפני שרק לפירוש הי"ש מפרשים" (שהם הי"א בדרשת הרמב"ן) אפשר ללמוד מכאן פסול הציצה, אבל לפירוש הראשון שמהנ"פ היינו עבי הדופן אי אפשר ללמוד מכאן שקיים פסול הציצה, כי הציפוי במהנ"פ פוסל משום מוסיף עליו כ"ש. ובמה שכתב הטור "אבל אם נתן זהב על עבי השופר בצד הרחב היינו מוסיף עליו כ"ש ופסול" רצונו לומר שעבי הדופן בצד הרחב אינו בכלל "שלא במהנ"פ", כי ציפוי בעובי בצד הרחב פוסל מאותו הטעם שפוסל ציפוי במהנ"פ דהיינו בעובי בצד הצר: משום מוסיף עליו כ"ש.

אך המהרש"ל בהגהותיו לטור כתב על דברי הב"י: "ומהר"י קארו האריך בכדי ואמר שלפי טעם הראשון הוא משום מוסיף וטעות הוא ע' באשרי". כוונת המהרש"ל לדברי הרא"ש בסי' ג': "לכאורה נראה לפרש דעבי השופר מקום שמניח עליו הפה קרוי במקום הנחת הפה ושלא במקום הנחת הפה היינו מבחוץ סמוך להנחת הפה אבל קשה דהיינו ציפהו זהב מבחוץ ואין לפרש שלא במקום הנחת הפה בעבי הראש האחר לצד הרחב דהא אמרינן הוסיף עליו כ"ש פסול בין במינו בין שלא במינו ולא מסתבר למימר דהתם מיירי שאין בין הכל אלא שיעור שופר" (ר"ל: כי גם אם היה בו שיעור מתחילה מ"מ עכשיו יוצאת התקיעה משופר וד"א, שהרי אויר התקיעה עובר דרך שופר וד"א. דברי

(3) דברי הרמב"ן האלה מופיעים רק בדרשה ולא בחידושים או במלחמות. וכן מ"ש הטור לפני כן שם בענין ציפהו מבחוץ: "וכתב הרמב"ן (כצ"ל, וגם שם נדפס בטעות בדפוסים החדשים 'הרמב"ם') לפיכך אלו שמציירין צורות לנאותו לא יפה הם עושין שמא נשתנה קולו מחמת הציורין אע"פ שאין כולו מצופה במיני הציורין לפעמים הקול משתנה בהן" — לקוח מדרשת הרמב"ן עמ' ל"ג (אלא שלפנינו שם כתוב "שאם כולו מצופה... לפעמים הקול משתנה" ולא "אע"פ שאין כולו" וכו'). ואולי לטור היתה גירסה אחרת, או שהוא מוסיף מדעתו על דברי הרמב"ן).

(4) ואין להקשות א"כ מגין להם ל"מ שכוונת הברייתא גם לתחילת הדופן מבחוץ והפסול הוא משום הציצה, אולי הכוונה באמת דוקא לעבי הדופן ומשום תוספת. — כי י"ל שלדעת הי"מ הלשון "מהנ"פ" משמעה גם על תחילת הדופן, כי כך היא המציאות, ואם כוונת הברייתא רק לעובי היה לה לומר "צפהו זהב בעבי הדופן", ולא "במהנ"פ".

הרא"ש כאן הם עפ"י התוס' כ"ז: ד"ה ציפהו, אלא שהתוס' נשאר בקושיה ואילו הרא"ש מיישב בהמשך את הפירוש לפיו "שלא במהנ"פ היינו בתחילת הדופן מבחון, כפי שיתבאר אי"ה בפסקה הבאה). ומלשון הרא"ש משמע בפשטות שהפסול בציפהו במהנ"פ אינו משום מוסיף כ"ש (כי אם כן — היה הרא"ש צריך לומר את המשפט "ולא מסתבר למימר" וכו' כהסבר לעצם הפירוש שציפהו במהנ"פ היינו בעבי השופר בצד הצר, שהרי הוא נחון להבנת טעם הפסול שם; ואילו מלשון הרא"ש משמע שהטעם של מוסיף כ"ש מובא רק בקשר לצד הרחב).

ונראה שלשיטת הב"י כך הוא ביאור הדברים: לפי הפירוש שכתב הרא"ש, והוא הפירוש הראשון שבדרשת הרמב"ן והטור, שמהנ"פ היינו עבי השופר בצד הצר — אין לנו ראיה מהברייתא שקיים פסול של חציצה בין שפתי התוקע לשופר, כי ציפוי במהנ"פ פוסל משום מוסיף כ"ש; אך אין גם שום ראיה שלא קיים פסול של חציצה, ויתכן בהחלט שציפהו במהנ"פ פסול משני טעמים: גם משום מוסיף כ"ש וגם משום חציצה (ומ"מ בציפהו על תחילת הדופן מבחון כשר, כי — בניגוד ל"א בדרשת הרמב"ן — אין הכרח ששפתי התוקע יכסו את הוזהב שם; או בגלל טעם אחר שיבואר להלן פסקה ו', ע"ש). לפיכך אומר הרא"ש כך: אין לפרש שלא במהנ"פ היינו בעבי השופר בצד הרחב, כי גם אם תרצה לומר שהפסול בציפהו במהנ"פ הוא משום חציצה — מ"מ גם משום מוסיף כ"ש יש לפסול, בין בצד הצר ובין בצד הרחב, שהרי לא מסתבר שפסול מוסיף כ"ש הוא רק בשלא היה מתהילה שיעור שופר. בזה מיושבים דברי הרא"ש לפי הבנת הב"י.

5) התוס' שלנו למס' ר"ה הן חוספותיו של הר"ש משנז' או מ"מ קרובות להן מאד, ע' עמ' 568 הערה 2, וודאי הן עצמן או אחרות הדומות להן מבית מדרשו של ר"י היו לפני הרא"ש. הדבר מוכח מהדמיון המובהק של תוס' הרא"ש לתוספותינו וכן ממקומות רבים בפסקי הרא"ש. 6) המהרש"ל, החולק על הב"י וסובר שאין בציפהו במהנ"פ פסול של מוסיף כ"ש, מודה אף הוא להבנתו היסודית של הב"י שלפי הדעה הראשונה שכתב הטור א"א ללמוד על קיום פסול חציצה. וז"ל המהרש"ל: "לפי טעם הראשון לא קפדינן אחציצה אלא אותו מקום שראוי לתקוע יהא שם שופר ולא הצוצרות פי' כשהוא סביב כל השופר ודוק ומהר"י קארו...". (צוטט בפנים). ונראה שכונתו לומר כי לפי הדעה הראשונה הפסול הוא בכך שמעשה התקיעה, דהיינו הצמדת הפה אל הכלי, נעשה בטבעת של זהב ולא בשופר עצמו, אבל אם יהיה במהנ"פ ציפוי על מקום קטן שאינו טבעת שלימה, שאז אין שייך לומר שתוקע בו, כי אינו כלי — כשר, אע"פ שחציצה יש כאן, ולפי הדעה השניה יהיה פסול. וצ"ל שלדעת המהרש"ל אע"פ שמשום מוסיף כ"ש אין כאן, והטעם הוא כנראה משום ששפתי התוקע נדחקות פנימה כך שהאזר אינו עובר כלל דרך הוזהב, כדלהלן בפנים, ואע"פ שחציצה אינה פוסלת — מ"מ יש דין נוסף שמעשה התקיעה של האדם, דהיינו הצמדת השפתים, ייעשה בשופר ולא בכלי אחר. ואולי גם הוא לדעתו בכלל הפסול של שופר ולא ד"א (ויתכן שלדעת המהרש"ל גם תוספת כ"ש בצד הרחב שאינה טבעת שלימה בהיקפה אינה פוסלת, כי אין זו נחשבת לתקיעה היוצאת מדבר אחר [ע' סוגית גיקב וסתמו פסקה ה'], וה"ה לציפוי כזה במהנ"פ שאינו פוסל משום עשיית מעשה התקיעה בד"א). וע"ע להלן פסקה ג' הערה 6 ופסקה ה' הערה 3.

הב"ח והדרישה מקבלים את שיטת המהרש"ל, ומדבריהם משמע שהבינו את הציור של מהנ"פ כך: בעת תיקון השופר מחדדים את קצהו הצר, כך שמהקצה ממש — שהוא חוד צר ביותר — משתפע השופר ומתעבה כלפי פנים, ואותו השיפוע הוא הנקרא מקום הו"פ, כי אליו נדחקות שפתי התוקע. ולפי"ז אין כאן בכלל בעיה של מוסיף כ"ש אלא של ציפהו מבפנים. והב"ח הבין כנראה שמשום ציפהו מבפנים אין לפסול כאן מפני ששפתי התוקע מכסות את כל הוזהב, אך דברי הדרישה בזה צ"ע, כי כתב שהפסול בציפהו במהנ"פ הוא באמת משום שהקול עובר דרך הוזהב, כמו בציפהו מבפנים, ומאידך הביא את דברי המהרש"ל מהם לא משמע כן, ועוד כתב שמשום מוסיף כ"ש אין כאן כי שפתי התוקע מכסות את כל הציפוי (אולי כוונתו שהציפוי הוא גם על החוד עצמו וגם על השיפוע, ואת החלק שעל החוד

ב. ציפיהו במהנ"פ ומוסיף כ"ש

הב"י מסביר איפוא שציפיהו במהנ"פ (לפירוש הרא"ש) פסול מפני שהציפוי מהווה תוספת כ"ש על השופר. ואין להקשות שא"כ ציפיהו במהנ"פ היינו הוסיף עליו כ"ש, כי הוסיף עליו כ"ש אינו נזכר כלל בברייתא הנאת אלא בברייתא האחרונה, ושם לא נזכר דין ציפיהו במהנ"פ, ואין כל קושי בדבר אם שתי הברייתות משמיעות אותו הדין כל אחת בלשון אחרת, וכמ"ש בשבת י"ח. "מדי גבי הדדי תניא". אך לכאורה קשה קצת מדוע נקט התנא ציפיהו במהנ"פ דוקא, והרי הוא הדין לציפיהו בעביו בצד הרחב, וא"כ היה לתנא לומר סתם "ציפיהו זהב בעבי הדופן פסול". ומתרץ המהרל"ח בהגהות על הטור ושהברייתא נקטה ציפיהו במהנ"פ מפני שדרכם היה לצפות שופרות במקום הנחת הפה (אולי מפני שהציפוי שם, בנוסף לנוי, עשוי גם לחיזוק שלא יתקלקל פי השופר מחמת המגע התמידי עם פי התוקע ורוקו), אבל באמת הוא הדין והוא הטעם לציפוי בצד הרחב (ויש להבין גם שמאותה סיבה נקט התנא ציפיהו זהב אע"פ שגם ציפוי במינו פוסל, והיינו משום שדרך בנ"א לצפות בזהב ודיבר בהווה²). והלח"מ, הסובר אף הוא כב"י, מתרץ באופן אחר שיוסבר אי"ה להלן פסקה ג' (ומ"מ לגבי נקיטת זהב צ"ל כנ"ל שדיברו בהווה).

בתוספתא פ"ב, ג' אנו שונים: "ציפיהו מבפנים פסול מבחוץ כשר ציפיהו מקום הנחת פיו או שהוסיף עליו כ"ש אפילו במינו פסול". וצריך לומר שהתוספ' מדברת במקרה שלא נשתנה הקול מחמת הציפוי, ולכן מבפנים פסול ומבחוץ כשר. והנה לכאורה יש הוכחה מהתוספ' שציפוי במהנ"פ והוספת כ"ש הם שני פסולים שונים, שהרי הם שניים ביחד באותה ברייתא. ואם היינו אומרים שבציפיהו במהנ"פ ישנם שני טעמים לפסול — גם משום חציצה וגם משום הוספת כ"ש — היה עוד אפשר להבין שהתוספ' נוקטת את הדינים בדרך של לא זו אף זו: לא רק ציפוי במהנ"פ שיש בו גם משום תוספת וגם משום חציצה פוסל, אלא אפילו הוסיף עליו כ"ש גרידא (כגון שהוסיף בצד הרחב) ג"כ פסול. אבל אם אנו אומרים שהפסול בציפיהו במהנ"פ הוא רק משום הוספת, ופסול חציצה אין לנו — א"כ ציפיהו במהנ"פ אינו אלא אחד מהמקרים של הוסיף עליו כ"ש, ומיותר איפוא לשנותו בפני עצמו. וא"כ מוכח מכאן לכאורה שבציפוי במהנ"פ יש פסול חציצה, וקשה על הטור שייחס את קיום פסול חציצה רק לפירוש השני למהנ"פ, כנ"ל.

אך נראה שיש לומר כי הלשון "הוסיף" משמעה תוספת בצד הרחב דוקא, כי זוהי לשון תוספת, שבאה אחרי העיקר (וכ"מ מהט"ז ס"ק י"ח, ע"ש), והתוספ' משמיעה שהחלק המדובר פוסל בין בצד הצר ("ציפיהו זהב") ובין בצד הרחב ("או שהוסיף עליו"). ויש להבין גם לפי"ז שהדברים הם בדרך לא זו אף זו, כלומר: אל תטעה לחשוב שרק במהנ"פ אנו פוסלים והטעם הוא משום חציצה, אלא גם תוספת בצד הרחב פוסלת, ובשניהם הטעם הוא משום שופר ח"א (ומה שנקטה התוספ' בצד הצר ציפיהו זהב ובצד

מכסות שפתי התוקע לגמרי ואף נזחקות קצת פנימה כך שאין כאן משום מוסיף, ומ"מ השפחים אינן מכסות את כל הציפוי שעל השיפוע ולכן פסול כמו בציפיהו מבפנים. וצ"ע).

(1) חקפ"ו אות ב' (ש"ד.).

(2) ובזה מיושבת תמיהת היום תרועה (כ"ו: תוס' ד"ה ציפיהו) על הב"י, ע"ש. ולהלן פסקאות ה' וט' יתבאר בע"ה שגם לשיטת הסוברים שהפסול בציפיהו במהנ"פ הוא משום חציצה — זהב לאו דוקא, ואפילו ציפוי במינו במהנ"פ חוצץ, וא"כ לשיטתם לא הועיל היו"ת במה שפירש שהפסול הוא משום חציצה. הסבר אחר מדוע נקטו זהב דוקא ר' בשפת אמת (כ"ז: בגמ' ציפיהו). וע"ע בערוך לגר (שם ד"ה צפהו), ויש להבין את דבריו עפ"י האמור להלן פסקה ו' הערה 3 בשם היום תרועה.

הרחב אפילו במינו — יש להבין שדיברה בהווה, כי בצד הצר דרך לצפות בזהב לנוי, אך בצד הרחב לפעמים מוסיפים חתיכה ממין השופר כדי להאריכו, משא"כ בצד הצר שאין זה מצוי כלל). ובבבלי נקטה ברייתא אחת את הדוגמא של הצד הצר (שהיא המצויה, כנ"ל) והאחרת את הדוגמא של הצד הרחב, וכולן אומרות דבר אחד.

נחזור לעיקרו של הדיון. לעיל הסתפקנו האם דברי הרמב"ן בדרשה "וטעמא דפסול משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר וש"מ שאם הרחיק" וכו' אמורים רק לפירוש הי"א שכתב שם, שמהנ"פ היינו אפילו על תחילת הדופן מבחוק, או שכוונתו גם לפירוש הראשון ולדעתו גם בעבי הדופן הפסול הוא משום חציצה. ולכאורה יש לפשוט שכוונת הרמב"ן רק לפירוש השני, שהרי לפירוש הראשון שציפהו במהנ"פ היינו על עבי הדופן — א"א להוכיח מכאן שחציצה פוסלת, כי ציפוי בעובי פוסל בלא"ה משום מוסיף כ"ש. אך נראה שאפשר בכל זאת להבין שכוונת הרמב"ן גם לפירוש הראשון, כי י"ל שלדעתו אין בציפהו זהב במהנ"פ פסול של מוסיף כ"ש, כי ציפוי הזהב דק מאד ובשעת התקיעה שפתי התוקע נדחקות מעט לתוך חלל השופר כך שהן מכסות את עבי הזהב מבפנים ומגיעות עד המקום שבו מתחיל השופר עצמו, ונמצא שאויר התקיעה אינו עובר כלל דרך הזהב ואין כאן פסול של מוסיף כ"ש (ע' לעיל ראש פסקה א').³ אך מטעם חציצה פסול, כי אע"פ שהשפתיים נדחקות קצת פנימה מ"מ עיקר לחצן הוא על העובי עצמו, והריהו נחשב למקום של מעשה התקיעה שחציצה פוסלת בו. וע' להלן פסקה ט' שיש הוכחה מדברי הרמב"ן במק"א לקיום פסול חציצה בין פה לשופר, ואין הרמב"ן תולה זאת שם במחלוקת הפירושים בענין מהנ"פ (על השאלה מדוע אין אנו פוסלים לפי הפירוש הראשון גם בציפוי בתחילת הדופן ר' להלן פסקה ז').

ולכאורה יש מקום להבין כך גם את שיטת הרא"ש, ולומר שפסול מוסיף כ"ש אינו נוהג לדעתו בציפהו זהב, מהטעם הנ"ל, והפסול הוא משום חציצה. ובזה תיזכר יותר ברווח לשון הרא"ש הנזכרת לעיל "ואין לפרש שלא במהנ"פ בעבי הראש האחר לצד הרחב דהא אמרי' הוסיף עליו כ"ש פסול" ממנה משמע בפשטות שעד כה לא הזדקקנו לפסול של מוסיף כ"ש, וכמו שכתב המהרש"ל⁴. אך נראה שהטור לא הבין כך את שיטת הרא"ש, שהרי מלשונו למדנו שהוא מסתמך דוקא על פירוש הי"א שבדרשת הרמב"ן — ולא על פירוש הרא"ש — כדי ללמוד את דין המרחיק שופר מפיו. והב"י מסביר כאמור שהטור הבין כי הפסול לפי הרא"ש הוא משום מוסיף כ"ש, ולדעתו צ"ל שלא תמיד נדחקות השפתיים פנימה ומכסות את הזהב מבפנים⁵. ואולי הטור בעצמו הסתפק האם יש כאן פסול מוסיף כ"ש לפי הרא"ש — וממילא אין הוכחה לקיום פסול חציצה — או שהרא"ש פוסל רק משום חציצה ולא משום מוסיף; ועל כן הסמיר הטור את דין הגופח מרחוק לפירוש הי"א לפיו הוא ודאי נכון. ואולי י"ל עוד שהטור נקט לשון "וי"מ... ולמדו מכאן שאם הרחיק" וכו' מפני שאת דעת הי"מ עם המסקנה הזאת לקח מדרשת הרמב"ן, אך באמת הוא הדין והוא טעם הפסול גם לדעה הראשונה. וע"ע בענין זה להלן פסקה י"א.

3) היום תרועה מסביר באופן אחר מדוע אין כאן פסול מוסיף כ"ש, להלן פסקה ג'.

4) על הבנת המהרש"ל עצמו בשיטת הרא"ש ע' לעיל פסקה א' הערה 6.

5) והטור סבר מדעתו כך, שלא תמיד נדחקות שפתי התוקע פנימה, ומשום כך הבין כן בדעת הרא"ש. או שסובר שאילו היה לפי הרא"ש פסול של חציצה היה לו לפסול גם במצפה על תחילת הדופן מבחוק, כי גם שם שפתי התוקע מכסות, וכי"א בדרשת הרמב"ן. אך הב"י הבין את הטור באופן הראשון, כי בש"ע (תקפ"ו, ט"ז) הוא מכשיר בציפהו בתחילת הדופן מבחוק אע"פ שהוא פוסל בהרחיקו וגפה בו (שם י"ט), כדלהלן פסקה ו'.

עכשיו נוכל לתרץ באופן חדש את השאלה ששאלנו לשיטת הב"י, אם ציפהו זהב במהג"פ פסול משום מוסיף מדוע נקטה הברייתא ציפהו במהג"פ דוקא ולא אמרה באופן כללי ציפהו בעביו פסול. כי לפי האמור לעיל יש להבין שהברייתא נקטה ציפהו זהב במהג"פ לרבנותא, כי יש הו"א לומר שאין כאן פסול שופר וד"א מפני השפתים הנדחקות פנימה. וקמ"ל הברייתא שגם בזה פסול ונחשב לתוספת כ"ש, כי לא תמיד השפתים נדחקות.

נמצא בסיכום שיש לנו שני פירושים לביטוי 'מקום הנחת פה': לפירוש הי"א בדרשת הרמב"ן— שהוא הי"מ שבטור— מהג"פ הוא על תחילת הדופן מבחוץ, והפסול הוא משום הציצה; ולפירוש הראשון בדרשת הרמב"ן— שהוא הפירוש הראשון שבטור ובו מחזיק הרא"ש— מהג"פ הוא בעבי הדופן בצד הצר, והפסול— להבנת הב"י— הוא משום מוסיף כ"ש. לפי פירוש זה לא ידוע האם קיים פסול של חציצה בין פי התוקע לשופר או לא. הנפקא מינה תהיה במקרה שהציפוי הוא על תחילת הדופן מבחוץ אך לא על העובי, ובשעת התקיעה הכניס את השופר לתוך פיו כך ששפתיו כיסו את הציפוי: אם יש פסול של חציצה— פסול, ואם לאו— כשר, שהרי פסול מוסיף אין כאן. ולפמ"ש הרמב"ן נפ"מ שגיה תהיה בהרחיק את השופר מפיו ותקע. למחלוקת אפסרית זו בדבר קיום פסול חציצה בין פי התוקע לשופר נשוב אי"ה להלן, אך קודם לכן נפנה לנקודה הטעונה בירור בקשר לעצם הפירושים הנ"ל בברייתא.

ג. בעית היחס בין ציפהו שלא במהג"פ לציפהו מבחוץ

ראינו שהרא"ש רוצה לפרש שמהג"פ הוא עבי השופר בצד הצר, ושלא במהג"פ הוא בתחילת הדופן מבחוץ, אך הוא מתקשה בפירוש זה, כי א"כ שלא במהג"פ היינו ציפהו זהב מבחוץ המפורש בהמשך הברייתא, והריהו איפוא מיותר כאן, ועוד שהיה לתנא לחלק בשלא במהג"פ בין נשתנה קולו ללא נשתנה ולא לסתום להכשר. הרא"ש מביא את שיטת רבנו יונה המיישב את הקושי הזה באמרו שהסיפא "ציפהו זהב מבחוץ אם נשתנה קולו" וכו' מדברת בציפוי בחצי השופר שלצד הרחב, כי שם הוא עיקר יצירת הקול ושם השפעת הציפוי ניכרת, אבל בחצי שלצד הצר אין ציפוי מבחוץ פוסל, כי בדרך כלל אינו משפיע שם על הקול, ואף אם נדמה לנו שהשפיע קצת אין זו השפעה חשובה ואין בכך כלום. וזה מה שמחדש כאן התנא באמרו שהציפוי שלא במהג"פ— דהיינו בתחילת הדופן— אינו פוסל, ואין חילוק בין נשתנה קולו ללא נשתנה.

[עפ"י סברתו של רבנו יונה מתרץ הלח"מ את הקושי הנזכרת לעיל ראש פסקה ב': לשיטת הב"י שיש פסול מוסיף כ"ש בציפוי במהג"פ מדוע נקטה הברייתא ציפהו "במהג"פ" ולא "בעביו", דהיינו אפילו בצד הרחב. ומתרץ הלח"מ שבמהג"פ החידוש יותר גדול, כי אפשר היה לחשוב שתוספת פוסלת רק בחצי השופר הרחב, כי שם הוא עיקר מקום היווצרות הקול³. והיום תרועה⁴ סובר— בניגוד לב"י— שבאמת תוספת

(1) היינו ממקום הג"פ משך הצי שיעור מצומצם של שופר. כ"כ הרא"ש.

(2) הל' שופר א', ו'.

(3) אין צורך לומר לשם כך שהיינו חושבים שתוספת כ"ש פוסלת רק אם היא משנה את הקול. אלא ההו"א היא שגם פסול מעבר האויר דרך ד"א נוהג רק בצד הרחב, כי שם הוא עיקר מקום הפקת התקיעה.

(4) כ"ז: תוס' ד"ה ציפהו.

אינה פוסלת בצד הצר מטעם זה, והפסול בציפהו במהנ"פ הוא משום חציצה⁵. אך הרא"ש כתב שקולא גדולה היא זו לומר שאפילו נשתנה הקול מהמת ציפוי שציפה בחציו הראשון של השופר כשר, כשכל המקור לחידוש זה הוא הקושיה הנ"ל, כי את הקושיה יש ליישב באופן אחר: שלא במהנ"פ הוא באמת בתחילת הדופן מבחוץ, ולא הוצרכו לחלק בין נשתנה קולו ללא נשתנה כי פשיטא שאין הקול משתנה מחמת ציפוי בתגורה צרה אצל פי השופר (הציפוי שלא במהנ"פ הוא דומיא דבמהנ"פ, ובמהנ"פ הרי מדובר בטבעת צרה שרחבה כעבי השופר, וא"כ ה"ה לשלא במהנ"פ). ומסביר הרא"ש שהתנא הוצרך להשמיענו את דין שלא במהנ"פ אע"פ שהוא מפרש אח"כ דין ציפהו זה מבחוץ — כדי להוציא מטעות, כי אפשר היה לחשוב שציפוי זה מבחוץ שתחילתו ממש בתחילת השופר פוסל אפילו איננו משפיע על הקול, "דהוי כמו נתן שופר בתוך שופר", ומה שאמרו בציפהו מבחוץ שאם לא נשתנה קולו כשר היינו בציפוי שאינו בתחילת השופר ממש.

ודברים אלו של הרא"ש צריכים ביאור, שהרי גם בנתן שופר בתוך שופר הדין הוא שאם קול פנימי שמע יצא, וכאן הרי שומע קול פנימי בלבד והציפוי אינו משפיע, כמו שכתב הרא"ש בעצמו, וא"כ מה ההו"א לפסול. וכך תמה הפר"ח (תקפ"ו, ט"ז) על הרא"ש. ונראה שהרא"ש משתמש כאן בביטוי "נתן שופר בתוך שופר" בהשאלה, ולא כרומזו להמשך הברייתא שם מופיע הביטוי, וכוננתו שבמקרה כזה שהציפוי מתחיל יחד עם השופר ושפתי התוקע נוגעות בשניהם — היתה יכולה להיות הו"א לפסול, הואיל ומעשה התקיעה, שהוא הצמדת השפתים אל הכלי לתקוע בו, נעשה גם בזהב. ולפי האמת אין כאן פסול של תקיעה בשופר וד"א, כי הכתוב "תעבירו שופר" ממנו לומדים שופר אמר רחמנא ולא שופר וד"א — מדבר בהעברת הקול כמ"ש הגמ' ל"ד, ולכן ד"א פוסל רק אם הוא משפיע על הקול או שהאוויר היוצר את הקול עובר דרכו (בנגיעה בו, כנ"ל פסקה א'), כלומר: אם התקיעה יוצאת משופר וד"א⁶.

מובן שהקושי שלא במהנ"פ היינו ציפהו זה מבחוץ קיים גם לפירוש הי"מ שבדרשת הרמב"ן. שבמהנ"פ היינו על תחילת הדופן מבחוץ ושלא במהנ"פ בהמשך הדופן. והנה תירוץ רבנו יונה תופס גם לגבי פירוש זה, אך תירוץ הרא"ש לכאורה אינו מתיישב עם פירוש הי"מ, כי בציפוי שלא בתחילת הדופן לכאורה אין הו"א לפסול. ואולי ההו"א לפסול היא משום שהציפוי מתחיל תיכף אחרי סוף שפתי התוקע כך שנראה כתוקע גם בזהב. ומ"מ להלן יובאו תירוצים אחרים לקושי הנ"ל המתאימים גם לפירוש הי"מ.

(5) ואת דעת הרא"ש הבין אולי כמהרש"ל כנ"ל פסקה א' הערה 6, או שסובר שגם לרא"ש הפסול הוא משום חציצה, ומ"ש הטור "ולמדו מכאן" וכו' על הי"מ — אין הכוונה שזה דוקא לשיטתם. כנ"ל פסקה ב'.

(6) "והעברת שופר" (ממנו לומדים ולא שופר וד"א) יכול להתפרש גם כהשמעת הקול וגם כהעברת האוויר היוצר את הקול, ומכאן שני אפני הפסול. ואף אם נאמר שבאופן מלולי אין פירוש "והעברת" העברת האוויר בשופר — מ"מ המשמעות של ההעברה היא גם הפקת הקול מהשופר, ולכן הפסול הוא גם כשהתקיעה מופקת משופר וד"א, כלומר כשהאוויר היוצר את הקול יוצא משופר וד"א. וע' לעיל פסקה א' הערה 6 על שיטת המהרש"ל, ולשיטתו נראה להבין שגם עצם המעשה של הצמדת השפתים לשופר הוא בכלל 'והעברת'. וצ"ל לשיטתו שנגיעת שפתי התוקע בציפוי שמבחוץ אינה גורמת להחשיב את התקיעה לתקיעה בשופר וד"א, כי מקום מעשה התקיעה הוא מקום עיקר הלאחץ של שפתי התוקע, שהוא במקרה זה על השופר עצמו, והנגיעה בציפוי שמבחוץ היא נגיעה בעלמא, ע' להלן פסקה ו'.

והנה המ"א (תקפ"ו ס"ק כ"א), ובעקבותיו המ"ב (ס"ק ע"א), פסקו שבציפוי כל שהוא שאדם עושה בתחילת השופר סמוך לעביו — מן-הסתם אין הקול משתנה, ובוה שונה דינו מכל ציפוי מבחוץ, שבכל ציפוי מבחוץ צריך לדעת בבירור שלא נשתנה קולו, ואם יש לאדם ספק — כגון שלא שמע את קול השופר לפני שציפהו — ה"ו ככל ספק דאורייתא ולתומרא (כ"כ הריטב"א כ"ו: ד"ה גמ'), ובציפוי כ"ש סמוך לעובי יכול לסמוך על כך שבוודאי לא נשתנה הקול. ועפ"ז יש לתרץ את מה שהקשה הרא"ש שלא במהנ"פ היינו ציפהו מבחוץ, ר"ל שהחידוש בשלא במהנ"פ הוא שכשר בלא בדיקה, וזהו יחודו מכל ציפהו מבחוץ שטעון בדיקה אם נשתנה קולו. אבל לעיל ראינו שהרא"ש אינו מתרץ כך, אלא תירוצו הוא שהתנא השמיענו את דין שלא במהנ"פ כדי להוציא מטעות, כנ"ל, וא"כ לכאורה מוכח מזה שהרא"ש אינו סובר שלציפוי שלא במהנ"פ — דהיינו בתחילת הדופן — יש דין שונה מכל ציפוי מבחוץ, אלא בכלם צריך בדיקה אם לא נשתנה קולו, שאל"כ מדוע לא תירץ כנ"ל שהתנא משמיענו חידוש דין שא"צ בדיקה. ויש להבין לפי"ז שמ"ש הרא"ש "דפשיטא דאין קולו משתנה בשביל ציפוי כל דהו שעושה אצל פיו" ר"ל שהתנא לא הוצרך להזכיר כאן בפירוש שאם נשתנה קולו פסול, כי אין זה מצוי שישתנה הקול מציפוי שלא במהנ"פ, ומ"מ אם אירע שהשתנה פסול, וצריך לדעת בבירור (ע"י בדיקה) שלא השתנה. אך המ"א סומך את דינו על דברי הרא"ש, וכנראה שהבין שגם הרא"ש מודה שבציפוי כל דהו שלא במהנ"פ א"צ בדיקה, אלא שהרא"ש לא רצה לתרץ שזאת בא התנא להשמיענו, כי פשיטא שציפוי כל דהו אצל העובי אינו משנה את הקול, ופשיטא שכשר בלא בדיקה, ולא הוצרך התנא להשמיענו אותה.

אך מלבד הדוחק שיש בהבנה האחרונה — הרי מלשון הטור והב"י והש"ע מוכח שלא כשיטת המ"א והמ"ב. כי הגה הטור כותב: "ציפהו זהב בעביו במקום הקצר שהוא מקום הנחת פיו פסול שלא במקום הנחת פיו בכל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב אם נשתנה קולו מחמת הציפוי פסול ואם לאו כשר". הרי שכרך ביחד את שלא במהנ"פ עם ציפהו מבחוץ ואמר שלכל ציפוי מבחוץ דין אחד: אם נשתנה קולו פסול ואם לאו כשר, ולא הזכיר כלל שיש הבדל ביניהם לענין הצורך בבדיקה. ולשון הב"י שם אחר שהעתיק את דברי הרא"ש: "ודברי רבנו כדעת הרא"ש וזהו שכתב ציפהו זהב בעביו... ואם לאו כשר דהיינו מ"ש הרא"ש דעבי שופר מקום שמניח עליו הפה קרוי במהנ"פ ושלא במהנ"פ היינו מבחוץ אפילו סמוך להנ"פ הלכך באינה מקום מכל אורך השופר שציפה זהב אם נשתנה קולו פסול ומאי דקשה דא"כ היינו ציפהו זהב מבחוץ איכא למימר דפשיטא דאין קולו משתנה בשביל ציפוי כל דהו שעושה אצל פיו ומש"ה סתים ותני שלא במהנ"פ כשר דמסתמא אין דרכו להשתנות אבל אה"נ שאם נשתנה קולו אע"פ שהציפוי אינו אלא כל דהו ואינו אלא (כצ"ל, וכך הוא בדפוס) ובקרבן נתנאל ס"י ג' אות פ') אצל פיו פסול". ונראה שכוונת הב"י לאמור לעיל, דהיינו שאין שום דין מיוחד בשלא במהנ"פ, אלא שבדרך כלל אין הקול משתנה מציפוי כזה ומשום כך לא התייחס כאן התנא למקרה של נשתנה קולו, ובש"ע (תקפ"ו, ט"ז) העתיק בתחילה את כל לשון הברייתא: "ציפהו

(7) הקרבן נתנאל (שם) מקשה על הב"י האומר שאם בכל זאת נשתנה הקול מחמת הציפוי שלא במהנ"פ פסול, א"כ מדוע לא הסביר הרא"ש שהחידוש בשלא במהנ"פ הוא שסומכים שמן הסתם לא השתנה, ומשום כך מסיק הק"נ שבאמת אין פעם אין הקול משתנה (וכוונתו כנראה שזה ידוע ופשוט ואין צורך להשמיע זאת). אך לפי האמור לעיל אין שום קושיה על הב"י, כי אדרבה, הרא"ש סובר שצריך לבדוק אם לא נשתנה כמו בכל מקום מבחוץ, ולא רצה

זהב במהנ"פ פסול שלא במהנ"פ כשר ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר". ועל זה כתב: "יש מפרשים מהנ"פ היינו... (הפירוש יובא להלן פסקה ו'). ... ו"מ דעביו במקום הקצר הוא מהנ"פ ושלא במהנ"פ היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב". ושוב, הלשון "שלא במהנ"פ היינו כל אורך השופר" מורה שלכל האורך דין אחד. וכמובן שהמ"ב הרגיש בזה וכתב: "המחבר קיצר בזה דמלשוננו משמע דכל האורך חדא דינא אית ליה... ובאמת זה אינו" וכו'. אך מלשון הטור שלא הזכיר כלל את הדין "שלא במהנ"פ כשר" (אלא: "שלא במהנ"פ... אם נשתנה קולו" וכו') משמע שלא כמ"א והמ"ב, כנ"ל.

ד. הבנת הרמב"ם את סגנון הברייתא. סיוע להבנה זו מהירושלמי.

ראינו שהטור כורך כאחד את דין שלא במהנ"פ ואת דין ציפהו מבחוץ. וכך אנו מוצאים גם אצל הרמב"ם (הל' שופר א', ו'): "ציפהו זהב מבפנים או במקום הנחת פה פסול ציפהו מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לא נשתנה כשר". הרי שאינו מזכיר כלל את דין שלא במהנ"פ אלא כולל אותו עם ציפהו מבחוץ, ומשמע כנ"ל שאין לציפוי כ"ש בתחילת הדופן דין מיוחד, אלא הריהו ככל ציפוי מבחוץ המצריך בדיקה שלא נשתנה הקול. אך לכאורה קשה קצת, מדוע בכל זאת לא הזכיר הרמב"ם בפירוש את דין ציפהו שלא במהנ"פ, והרי התנא בכל זאת ראה להזכירו, והרא"ש הסביר שהטעם הוא ללמדנו שגם ציפוי שתחילתו בתחילת השופר אינו פסול ואין כאן משום תוקע בשופר וד"א, כנ"ל בפסקה הקודמת. ולטור שנקט לשון "בכל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב אם נשתנה" וכו' — ניחא, שהרי כתב בפירוש שלכל הדופן מתחילת השופר ועד סופו אותו הדין, אך לגבי הרמב"ם שלא כתב כן קשה לכאורה מדוע לא ראה להשמיענו מה שהשמיע התנא, דהיינו שציפוי בתחילת הדופן הריהו ככל ציפוי מבחוץ. ואפשר אמנם לתרץ שהברייתא שאינה כוללת את כל דיני השופר הוצרכה להדגיש שלציפוי בתחילת הדופן אין דין מיוחד והריהו ככל ציפוי מבחוץ, כי אי אפשר ללמוד משתיקת ברייתא שאין דינים נוספים המגבילים את הדין הכתוב בה; אבל הרמב"ם הכותב את כל הלכות שופר לא הוצרך לפרש כן, כי מעצם העובדה שאינו מזכיר דין מיוחד בציפוי בתחילת הדופן יש לנו להבין שהוא בכלל כל ציפוי מבחוץ.

אך הכס"מ נותן הסבר אחר לסגנון הרמב"ם: הרמב"ם הבין שפסקת הברייתא "ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר" היא כעין פירוש למלים "שלא במהנ"פ כשר" האמורות לפניו. כלומר: בתחילה קובעת הברייתא שציפהו במהנ"פ פסול, ושלא במהנ"פ כשר — ר"ל: אין בו הפסול של מהנ"פ — ואח"כ היא מפרשת שמה שאמרה שלא במהנ"פ כשר אין הכוונה שבכל מקרה אנו מכשירים, אלא דוקא מבחוץ ולא נשתנה הקול, אבל בציפהו מבפנים או שנשתנה הקול פסול השופר מטעמים אחרים. וזה בדרך תנא והדר מפרש. ובוה מיושב מה שהקשה הרא"ש שציפהו

לפרש שכוונת התנא להקל בזה מפני שאפשר להבין את החידוש בשלא במהנ"פ באופן אחר, וספק דאורייתא הוא. ומ"ש שם הק"נ בקשר ללשון הטור — ע"ש — תמוה, כי מדברי הרא"ש משמע בפירוש שדוקא ציפוי כ"ש אצל מהנ"פ מן הסתם אינו משנה, ולא כל ציפוי כ"ש בכל מקום בדופן כפי שיוצא מדברי הק"נ. וכך יש לתמוה גם על ש"ע הרב (תקפ"ו, ט"ו), שמשמע מלשוננו שציפוי כ"ש בכל מקום אינו משנה, ומציין לרא"ש ולמ"א, אך בדבריהם מפורש "אצל פיו".

שלא במהג"פ היינו ציפהו מבחוץ, כי באמת ציפהו מבחוץ בא לפרש את ציפהו שלא במהג"פ.

[נמצא שהיו לנו עד כה ארבעה תירוצים לקושית התוס' והרא"ש שציפהו שלא במהג"פ היינו ציפהו מבחוץ: א. תירוץ רבנו יונה שבחצי הראשון של השופר אין פסול בשינוי הקול. ב. תירוץ הרא"ש שציפהו שלא במהג"פ נאמר כדי ללמד שאין בו פסול של תוקע בשופר וזהב למרות שהציפוי הוא בתחילת הדופן. ג. תירוץ הנובע משיטת המ"א והמ"ב שציפוי שלא במהג"פ אינו צריך בדיקה אם נשתנה הקול. ד. תירוץ הכס"מ לפי הרמב"ם שציפהו מבחוץ בא לפרש את ציפהו שלא במהג"פ.]

ונראה שכך הבין את הברייתא גם הרמב"ן, שכן זוהי לשונו בדרשה (עמ' ל"ג): "ציפהו זהב במהג"פ פסול שלא במהג"פ כשר ודוקא מבחוץ אבל מבפנים פסול א"כ אינו אלא בדופן שבפיו ויש אומרים" וכו'. ומשמע קצת שהרמב"ן מבין כי המשך הברייתא "ציפהו מבפנים וכו' מבחוץ וכו'" מוסב על "שלא במהג"פ" האמור ברישא, וא"כ — אומר הרמב"ן — ממרוצת לשון הברייתא נראה שמהג"פ הוא לא מבפנים ולא מבחוץ אלא בעבי הדופן (ול"א מהג"פ כולל גם את תחילת הדופן מבחוץ, וציפהו מבחוץ האמור בסיפא היינו בהמשך הדופן אחרי מהג"פ).

ויש להביא סיוע לדרך זו בהבנת הברייתא מברייתא אחרת דומה לה המובאת בירושלמי פ"ג ה"ג: "ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ כשר ציפהו מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול" (נראה פשוט שזוהי ברייתא, המקבילה לברייתא שבבבלי, אע"פ שאין לפנינו מלת הצעה כ'תני' וכיו"ב, ודבר זה מצוי בירוש'). והנה שם ברור שהפסקה "ציפהו מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול" היא פירוש מנביל למלים "מבחוץ כשר"; כלומר: מה שאמרנו שמבחוץ כשר אין הכוונה שלעולם כשר, אלא אם היה הציפוי במהג"פ או שנשתנה הקול — פסול (וצריך להבין ש"מבחוץ" היינו בכל מקום שאינו בפנים, כי אחרת מדוע מפסיק ציפהו מקום הנ"פ בין ציפהו מבחוץ ולא נשתנה קולו לציפתו מבחוץ ונשתנה. זה לפירוש הרא"ש. ולפירוש הי"א בדרשת הרמב"ן אפשר להבין ש"מבחוץ" היינו בגב השופר דוקא, וכמו בבבלי, כי גם מהג"פ הוא בגב השופר², דוק). וא"כ באותו אופן יש לפרש גם את הברייתא שבבבלי, אלא שבעוד שבברייתא בירוש' הדין הכללי הוא "ציפהו מבחוץ כשר", והגבלותיו הן "ציפהו במהג"פ" או "נשתנה קולו" — הרי בבבלי המבנה הוא כזה: הדין הכללי הוא "שלא במהג"פ כשר", והגבלותיו הן "ציפהו מבפנים" או "נשתנה קולו". דוק.

[אך יש להעיר שמ"מ סגנון הברייתא בירוש' יותר נוח להבנה כזו — היינו שהסיפא היא פירוש מגביל של הרישא — מאשר זה של הברייתא בבבלי, כי לפי האמור היתה יותר מתאימה בבבלי הלשון "ציפהו זהב במהג"פ פסול שלא במהג"פ כשר ציפהו מבפנים או שנשתנה קולו מכמות שהיה פסול", כעין לשון הירוש', ואילו הסגנון: "ציפהו זהב מבפנים וכו' מבחוץ וכו' ואם לאו כשר" מורה בפשטות על ענין חדש. ומ"מ יש להבין גם כאן שהדין "שלא במהג"פ כשר" הוא דין כללי האומר שבמקום שאינו מהג"פ לא קיים הפסול הנוהג במהג"פ (שהוא פסול מוסיף כ"ש או פסול חציצה בין שפתי התוקע לשופר

(1) ור' להלן פסקת ו' הערה 3 תירוץ המישי.

(2) ואף שציפוי בעבי הדופן גם הוא פוסל מ"מ לא הוצרכה הברייתא שבירוש' להתייחס אליו בפירוש, כי ברור שיפסל מאותו טעם שפוסל ציפוי במהג"פ שמבחוץ; ועוד, שאולי פוסל גם משום מוסיף כ"ש.

כנ"ל פסקה א'), אך אח"כ משמיעה הברייתא פסולים אחרים — פסול שינוי הקול וכו' — המגבילים את ההכשר של "שלא במהנ"פ" רק למקום שאין בו טעמים אחרים לפסול מלבד הטעם הנהוג במהנ"פ].

ה. פסול הציצה ודין נגיעה

בפסקה א' הובאו שני פירושים ל"מקום הנחת פה": הרמב"ן — בפירוש הראשון בדרשה — והרא"ש מפרשים שמהנ"פ הוא עבי הדופן, ואילו ה"יש אומרים" בדרשת הרמב"ן סוברים שגם תחילת הדופן מבחוץ היא בכלל מהנ"פ. לפירוש השני ראינו שטעם הפסול בציפהו במהנ"פ הוא משום חציצה בין שפתי התוקע לשופר. ומלשון הטור למדנו שלפי הפירוש הראשון אין תוכחה מהברייתא שקיים פסול כזה של חציצה, והסביר הב"י שזאת משום שציפהו במהנ"פ פסול מדין הוסיף עליו כ"ש, וא"כ יתכן שזהו כל טעם הפסול ואין כאן פסול מצד החציצה שבין הפה לשופר.

את הדעה שציפוי זהב במהנ"פ אינו פוסל משום חציצה — שהיא אולי דעת הרא"ש, כנ"ל — אפשר להבין בשני אפנים: או שלדעה זו אין בכלל פסול של חציצה בין פה לשופר, או שגם לדעה זו קיים פסול חציצה בין פה לשופר, אלא שציפוי זהב אינו פוסל, מפני שהוא עשוי לגוי ו"כל לנאותו אינו חוצץ" כמ"ש בסוכה ל"ז.

והנה בסוכה שם כתב הריטב"א בשם הרמב"ן, וכ"כ הר"ן שם, שדין חציצה גוהג רק בענינים שיש בהם לימוד מיוחד לכך, אבל בכל מצוות התורה האמורות בסתם לא קיים פסול של חציצה. ולשיטת ה"א בדרשת הרמב"ן צריך לומר שמהברייתא אנו לומדים שקיים פסול חציצה בענינו (שהרי הברייתא פוסלת בציפהו במהנ"פ, ולדעתם ברור שמהנ"פ הוא גם החלק של תחילת הדופן מבחוץ, כנ"ל פסקה א' הערה 4), וע"כ שיש לחז"ל שום דרשה לזה אע"פ שאינה מפורשת בגמ'. והדעה האחרת — אם פירושה שלא קיים בכלל פסול חציצה בין פה לשופר — תאמר שאין באמת לימוד כזה. ואע"פ שמהמשך הגמ' בענין קדחו בזכרותו וכן מדין ציפהו זהב מבפנים מוכח שחציצה בשופר מבפנים פוסלת — אין דין חציצה בין האויר היוצר את הקול לשופר כדין חציצה בין פי התוקע לשופר, כי הראשונה פוסלת מטעמים מיוחדים לה שיתבארו בע"ה להלן בפסקאות כ"כ"א, ואין מכאן ראייה שגם השניה תפסל. ומ"מ צריך להבין מה יענו ה"א על הטענה שכל לנאותו אינו חוצץ, שהיא אולי טעמה של הדעה האחרת, כנ"ל.

אולם באמת גם בלא הטענה של כל לנאותו מוכח שפסול החציצה בין הפה לשופר אינו פסול חציצה רגיל, וזאת משתי סיבות: א. להלן פסקה ט' גזכיה בע"ה מענין נסדק לרחבו שהרמב"ן פוסל בחציצה של מין במינו בין פה לשופר, למרות שכלל גקוט בידינו "מין במינו אינו חוצץ" (בהמשך סוגיייתנו ובסוכה ל"ז: וש"נ). ב. הרמב"ן לומד מציפתו זהב במהנ"פ שהמרחיק את השופר מפיו ונופה בו אינו יוצא בגלל ההפסק שבין פיו לשופר, אך ממקומות אחרים בש"ס נראה שאין זה פשוט כלל שהפסק אויר דינו כחציצה (ע' זבחים כ"ה: "היה מקבל ונפתחו שולי מזרק עד שלא הגיע דם לאויר מזרק מהו"

(1) בספרי זוטא פ' בהעלותך דרשו כמה פעמים על המלה 'בחצוצרות' — "ולא בשופרות". וצ"ע מאי קמ"ל שהרי "ותקעתם בחצוצרות" או "והרעותם בחצוצרות" זהו כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט. ואולי היא גופה קמ"ל. ובדוחק י"ל שמהצוצרות לומדים פסול חציצה, תתהיה התקיעה בגופן של חצוצרות, ומזה שכתוב כמה פעמים דרשו בחצוצרות ולא בשופרות, כלומר שבשופר של ר"ה ויובל אין דין חציצה. וזה יהיה כדעה הראשונה בטור. אך הפירוש הזה דחוק.

ורש"י שם: "וכשהגיע דם לאויר דופנותיו עד שלא נפתחו שוליו לא מיבעיא ליה דמשכנס לתוכן הוי קבלה", ולעומת זה ביומא נ"ח: "הניח סיב בתוך המזרק וקבל בו את הדם מהו... כיון דמחלחל לא תייץ או דילמא לא שנא", הרי מבואר שחציצה בין דם לכלי פוסלת. וע"ע זבחים י"ט: "בכנסה לו רוח בבגדו מהו" וכו', ור' לקמן הערה 2). והפר"ח (תקפ"ו, י"ט) מפקפק מטעם זה בדינו של הרמב"ן.

האבני נזר (או"ח תל"ב—תל"ג, יו"ד רס"ו) מסביר את הענין על פי דברי הרמב"ן עצמו בהלכות בכורות פ"ג (ט"ז, ברמב"ן). מדובר שם על מקרה של לידת שני זכרים שהאחד הוא בכור והשני שיוצא עמו קצת אחריו חוצץ בינו לבין דפני הרחם. הרמב"ן, בישובו קושי מסוים שמתעורר שם, כותב: "אבל מין במינו חוצץ בבכור דפטר רחם אמר רחמנא וכל דלא נגע ברחם לאו פטר רחם הוא". ומסביר האבני נזר שהרמב"ן יסד כאן יסוד גדול, והוא שיש שני אפנים של פסול חציצה: פסול חציצה הרגיל פירושו שלא יהיה גוף זר בין שני העצמים הגדונים, ובוה אמרו "מין במינו אינו חוצץ". אבל יש מקרים בהם דרושה נגיעה ממש של שני העצמים הגדונים זה בזה, ואז אין אומרים מב"מ אינו חוצץ, והטעם הוא שהכלל של מב"מ אין פירושו שהגוף החוצץ נחשב לחלק-ממש של העצם הסמוך לו שהוא ממינו, אלא שאין הוא נחשב לגוף זר המפריע בינתיים, והריהו כמי שניטל ואיננו, אבל במקום שצריך נגיעה ממש גם אילו היינו נוטלים את הגוף החוצץ והיה נשאר רק הפסק אויר בין שני העצמים הדרושים — גם אז לא היתה כאן נגיעה, ולכן אין מועיל במקרה כזה הכלל של מב"מ אינו חוצץ [את עצם החילוק הזה בין פסול חציצה רגיל לבין פסול חציצה שמקורו בדין נגיעה ובו אין אומרים מב"מ אינו חוצץ כבר מזכיר לפני האבני נזר התפארת ישראל על המשניות בזבחים י"ג, ה' ובמקואות ח', ה', והוא רוצה לומר שם שבטבילה יש דין נגיעה ולא פסול חציצה רגיל]. ומוסיף הא"ג להסביר שגם לגבי הכלל של כל לנאותו אינו חוצץ יש לומר אותו הדבר: פירוש הכלל הוא שחציצה שהיא לגוי אינה נחשבת לגוף זר ואינה מפריעה, אך במקום שצריך נגיעה ממש בין שני העצמים אין הכלל מועיל, כי מ"מ נגיעה ממש אין כאן, שהרי החציצה איננה חלק מהגוף הדרוש.

לפי"ז מובנים היטב דברי הרמב"ן בעניינו. מהעובדה שציפוי זהב במהנ"פ פוסל משום חציצה למרות שהוא עשוי לגוי לומד הרמב"ן שאין כאן דין חציצה רגיל אלא דרושה נגיעה ממש של שפתי התוקע בשופר, ולכן הוא מסיק מכאן שגם אם הרחיק את השופר מפיו ונפח בו לא יצא².

והנה לעיל נזכר שהמחלוקת האפשרית בין הראשונים האם ציפוי זהב במהנ"פ פוסל משום חציצה או לא יכולה להיות מוסכרת בשתי דרכים: או שלדעת המכשירים משום חציצה לא נוהג כלל פסול חציצה בין פה לשופר, או שלדעתם פסול חציצה נוהג אלא שציפוי זהב אינו חוצץ מפני שהוא לגוי. לפי האמור נוכל לנסח את שתי הדרכים הללו להבנת המחלוקת כך: הדרך השניה היא שלדעת המכשירים משום חציצה הדין הנוהג

(2) ע' בדברי הרמב"ן בבכורות שם הוא מסביר כי לענין בכור מסתפקת הגמ' האם אומרים מין במינו אינו חוצץ או לא (בפנים ציטטנו רק את הצד השני של הספק), ולפי הג"ל הספק הוא האם יש בבכור פסול חציצה או דין נגיעה. ובענין בגדי כהונה מסתפקת הגמ' בזבחים הנוכרת לעיל: "בכנסה לו רוח בבגדו מהו על בשרו בעיניו והא ליכא או דילמא דרך לבישה בכך", ונראה לפרש לפי הרמב"ן ש"על בשרו" מלמד בפשטות דין נגיעה, אלא שהפסק כזה שהוא מדרך לבישה — שהרי אין דרך בנ"א ללבוש בגד שיהא הדוק כולו לגוף מבלי רווח — אולי אינו ממועט, כי "ילכש על בשרו" כתיב.

לגבי פי התוקע והשופר הוא דין הציצה רגיל, ולדעת הפוסלים הדין הוא דין נגיעה. והדרך הראשונה היא שלפוסלים נוהג דין נגיעה ולמכשירים אין כלל פסול של הציצה בין פי התוקע לשופר.³

ו. שיטת הר"ן. המחלוקת בענין מקום מעשה התקיעה. פסק הש"ע.

על שני הפירושים שהיו לנו עד כה למושג 'מקום הנ"פ' — עבי השופר או תחילת הדופן מבחוץ — הקשו התוס' והרא"ש (לעיל פסקה א') שא"כ ציפהו שלא במהנ"פ היינו ציפהו זהב מבחוץ. הר"ן התקשה אף הוא בקושיה זו, והוא מציע בגללה פירוש חדש למושגים 'במהנ"פ' ו'שלא במהנ"פ'. וזהו פירוש הר"ן: את עבי הדופן עצמו אפשר לראות כמחולק לשתי טבעות — פנימית, הסמוכה לחלל השופר, וחיצונית, המקיפה את הפנימית. ציפהו במהנ"פ היינו בטבעת הפנימית של העובי הסמוכה לחלל, ושלא במהנ"פ היינו בטבעת החיצונית של העובי. החלק הפנימי של העובי נקרא מהנ"פ — אע"פ ששפתי התוקע נוגעות בכל עבי הדופן — מפני שהתוקע דוחק את שפתיו אל סמוך לחלל כדי שלא יצא האויר לצדדים ונמצא שעיקר הלהץ של שפתי התוקע הוא על הטבעת הפנימית של העובי הסמוכה לחלל. מובן שלפי פירוש זה לא קיימת קושיית התוס' והרא"ש הנ"ל, שהרי גם 'במקום הנ"פ' וגם 'שלא במהנ"פ' שניהם על עבי הדופן לא מבפנים ולא מבחוץ.

והנה הר"ן אינו מפרש את טעם הפסול בציפהו במהנ"פ. ונראה שנוח מאד להבין כפי שהבין הב"י לשיטת הרא"ש שהפסול הוא משום מוסיף כ"ש. כי במוסיף כ"ש הפסול הוא משום מעבר אויר התקיעה דרך הזהב (לעיל פסקה א'), וא"כ בציפהו במהנ"פ אע"פ שטבעת הזהב אינה מכסה את כל העובי מ"מ אויר התקיעה הרי עובר דרכה קודם שהוא נכנס לשופר ופסול. לעומת זאת בציפהו שלא במהנ"פ, דהיינו בחלק החיצוני של העובי, לא קיים הפסול, כי שפתי התוקע נדחקות ונצמדות לחלק הפנימי של העובי כך שהאויר מתחיל לצאת מהשופר עצמו ואינו עובר כלל דרך הזהב.⁴

(3) לדעת המהרש"ל המבוארת לעיל פסקה א' הערה 6 גם אם אין פסול של הציצה בין פה לשופר מ"מ אסור שתפסיק ביניהם טבעת של זהב, כי אז מעשה התקיעה מתייחס לטבעת ולא לשופר. אך לכאורה קשה עליו מסוכה ל"ו. שם מבואר שאגד לולב אינו פוסל מפני שכל לנאותו אינו חוצץ, אע"פ שדרשו שם ש"בעינין לקיחה תמה", וא"כ רואים שגם לענין התייחסות מעשה הקיחה ללולב אין האגד מפריע, ומדוע איפוא לא נאמר כן גם בשופר. ויש לתרץ עפ"י מ"ש האבני נזר (תל"ב) להסביר באופן אחר מדוע הציצה פוסלת לדעת הפוסלים אע"פ שלנאותו הוא, וכתב שלנאותו אינו חוצץ אומרים רק אם הנוי הוא בזמן קיום המצוה, אבל בשופר בזמן התקיעה הזהב מכוסה ע"י השפתים ואין כאן נוי, משא"כ באגד לולב, ע"ש בא"נ.

(1) כך הבינוהו האחרונים, ע' לח"מ (הל' שופר א', ר'), פרי"ח ולבושי שרד (תקפ"ו, ט"ז) ויד אפרים (שם על הט"ז ס"ק י"ח). ושלא כפמ"ג (שם) שהבין שבמהנ"פ היינו ציפוי כ"ש מבפנים, כי א"כ היינו ציפהו מבפנים, וכמו שהקשה הר"ן על שלא במהנ"פ שהיינו ציפהו מבחוץ. ובפשטות ציפוי מבפנים פוסל בכ"ש, דומיא דמבחוץ אם נשתנה קולו, ע' להלן פסקה כ"א (והפמ"ג הבין כנראה שציפוי כ"ש מבפנים שלא במהנ"פ כשר, ע"ש בסוף הפסקה).

(2) כך פירש הלבושי שרד (ע' הערה 1), שלא כפר"ח המקשה על הר"ן מדוע במצפה בחלק החיצון אינו פסול משום מוסיף כ"ש, ושלא כלח"מ שכתב שגם בחלק הפנימי אין פסול של מוסיף כ"ש משום שלא הוסיף על כל העובי (וסברתו תמוהה). ובמ"ב (שעה"צ אות קי"א) הניח בצ"ע מה יהיה הדין במצפה חלק מהעובי בצד הרחב, כי לפי הלח"מ צ"ל כשר;

לפי"ו יש לכאורה מקום להסתפק האם קיים גם פסול חציצה בין פה לשופר לשיטת הר"ן, בדיוק כפי שהסתפקנו לשיטת הרא"ש לפי הבנת הב"י. ואין לומר לשיטת הר"ן על כרחנו אין פסול חציצה, כי אם היה פסול כזה היה לנו לפסול גם שלא במהנ"פ, שהרי גם שם גוגעות שפתי התוקע, כי יש לדחות ולומר שפסול החציצה נוהג רק במקום עיקר הלחץ של שפתי התוקע, שהוא הנחשב למקום מעשה התקיעה, אבל בחלק החיצון של העובי אע"פ ששפתי התוקע גוגעות שם אין זו אלא נגיעה בעלמא הבאה עם מעשה התקיעה אך אינה מעשה התקיעה עצמו, וכמו שהתוקע מחזיק את השופר בידו לצורך התקיעה, שאין זה מעצם מעשה התקיעה, ומשום כך אין חציצה פוסלת בו. ואכן, להלן פסקה ט' יתבאר כי יש להוכיח מענין נסדק לרחבו שלדעת הר"ן נוהג פסול של חציצה בין פה לשופר. ולפי"ו יש להבין את שיטת הר"ן כמו שרצינו לומר לעיל פסקה ב' לשיטת הרמב"ן, שטעם הפסול הוא רק משום חציצה, ואילו מוסיף כ"ש אין כאן לדעתו, כי שפתי התוקע נדחקות ומכסות את הציפוי מבפנים כך שהאוויר מתחיל לצאת מהשופר עצמו.

היו לנו איפוא עד כה שלש שיטות ביחס לפירוש הביטוי "מקום הנ"פ": עבי השופר לפירוש א' בדרשת הרמב"ן ולרא"ש; גם תחילת הדופן מבחוץ ל"א שבדרשת הרמב"ן; רק החלק הפנימי של העובי לר"ן. ולפי שלשתן קיים כנראה פסול חציצה בין פה לשופר (כי להלן פסקה ט' נראה בע"ה שמדברי הרמב"ן והר"ן יש להוכיח שקיים פסול חציצה, ובדברי שניהם הרי מצויים כל שלשת הפרושים). וא"כ צריך לברר מהי בדיוק המחלוקת בין השיטות.

באשר לפירוש א' לרמב"ן לעומת פירוש הר"ן — נראה פשוט שלדעת הרמב"ן (והרא"ש) אין להבדיל בין תלקי העובי, שבלא"ה אינו בעל שטח גדול, וכולו נחשב למקום מעשה התקיעה, כי השפתים לוחצות בכח על כולו (ואף אם יש הבדל מסוים בכח הלחץ בין החלק הפנימי לחיצון מ"מ גם שיעור הלחץ שעל החלק החיצון מספיק בשביל להחשיבו למקום מעשה התקיעה). והנה לשיטת הרמב"ן בפירוש א' והרא"ש ציפוי על תחילת הדופן מבחוץ אינו פוסל, ואולי יש להבין שלענין המציאות מודים הם ל"א שבשעת התקיעה מכסות שפתי התוקע גם קצת מהדופן מבחוץ, ואעפ"כ הם מכשירים בזה, מפני שבעיקרון הם סוברים כר"ן ששטח שאינו מקום עיקר הלחץ אינו נחשב למקום מעשה התקיעה, אלא שלדעתם כל עבי הדופן הריהו בכלל מקום עיקר הלחץ, ורק על תחילת הדופן מבחוץ — לשם משתפלות קצת שפתי התוקע מתוך לחצן על העובי — שם אין זה מקום הלחץ ומעשה התקיעה³. ולפי"ו יוצא שהמחלוקת העקרונית היא בין הר"ן לבין הרא"ש, שלפי הר"ן — ויתכן שמודים לו גם פירוש א' והרא"ש, כנ"ל —

אך לפי האמור בשם הלבושי שרד אם הציפוי הוא בחלק הסמוך לחלל ודאי שפסול, ואם הציפוי הוא בחלק החיצון יש להסתפק, כי יתכן שהאוויר יוצא מפי השופר ישר ונחתו ואינו מתפשט תכף לצדדים עד לזהב, וכיון שהאוויר אינו נוגע בזהב יתכן שהתקיעה אינה מתייחסת אליו (וע' להלן סוף פסקה כ"א על השאלה האם דרושה נגיעה האוויר בדפנות הכשרות כמו שדרושה נגיעה פי התוקע בשופר, או לא. וצ"ע האם התייחסות התקיעה אל התוספת במקרה הנ"ל תלויה בשאלה הזאת).

(3) וכך הבין היום תרועה (כ"ז: ד"ה בתוס'), והוא מתרץ לפי"ו את קושיית התוס' והרא"ש הנ"ל פסקה ג' שציפהו שלא במהנ"פ היינו ציפהו מבחוץ. התירוף הוא שביפהו שלא במהנ"פ, דהיינו על תחילת הדופן מבחוץ, יש חידוש מיוחד, שאע"פ ששפתי התוקע גוגעות שם בזהב אינו פסול משום חציצה.

במקום שאינו מקום עיקר הלחץ אין חציצה פוסלת (אלא שהר"ן נחלק עם פירוש א' והרא"ש עד היכן הוא מקום עיקר הלחץ), ולי"א בכל מקום ששפתי התוקע נוגעות שם חציצה פוסלת. אך יתכן גם שפירוש א' והרא"ש מודים עקרונית ל"א שבכל מקום שהשפתיים נוגעות חציצה פוסלת, אלא שהם סוברים שהתוקע יכול להשגיח ששפתיו לא יגעו בדופן מבחוץ אלא רק בעובי, ומשום כך הם מכשירים שופר שצפהו על תחילת הדופן מבחוץ (בתנאי שישיגיה).

[ואולי י"ל עוד שאין כאן בכלל מחלוקת עקרונית בין הראשונים, והכל מודים שבמקום שאינו מקום עיקר הלחץ אין חציצה פוסלת, אלא שהי"א חוששים שהתוקע יתקע לא באופן הרגיל בהצמדת השפתיים אל עבי הדפן, אלא באופן קצת שונה, ע"י הכנסת קצה השופר לתוך פיו ולחץ של השפתיים על תחילת הדופן מבחוץ כך ששם יהיה מקום עיקר הלחץ, ומשום חשש לאופן תקיעה כזה הם פוסלים שופר שציפהו בתחילת דפנו מבחוץ. ולפירוש א' ולרא"ש אין חוששים לאופן תקיעה כזה. ובדרך אחרת י"ל שלדעת הי"א על תחילת הדופן מבחוץ בחלק הסמוך ממש לעובי עדיין לוחצות השפתיים בכח כמו על העובי עצמו, ורק בהמשך הדופן יש אולי מקום קטן שבו נוגעות שיפולי השפתיים מבלי ללחוץ, ושם אינו מקום מעשה התקיעה, אך בתחילת הדופן ממש עדיין הוא מקום מעשה התקיעה וחציצה פוסלת בו⁴].

הש"ט (תקפ"ו, ט"ז) כתב: "ציפהו זהב במהנ"פ פסול שלא במהנ"פ כשר ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר יש מפרשים מקום הנ"פ היינו עבי השופר לצד פנימי שמניה שם פיו והצד החיצון מן העובי עצמו קרוי שלא במהנ"פ ויש מפרשים דעביו במקום הקצר הוא מהנ"פ ושלא במהנ"פ היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב". ובסעיפים י"ח—י"ט: "אם נתן זהב על עבי השופר בצד הרחב היינו הוסיף עליו כ"ש ופסול. הרחיק את השופר ונפח בו ותקע בו פסול". הי"מ הראשון הוא כמובן הר"ן, והשני הוא הרמב"ן בפירוש א' והרא"ש (ע' לבושי שרד סעיף ט"ז ויד אפרים על הט"ז ס"ק י"ח). והנה זאת אין להקשות איך פסק הש"ע שאם הרחיק את השופר ותקע בו פסול בעוד שהוא מכשיר בציפהו מבחוץ "מצד הקצר עד צד הרחב", כולל תחילת הדופן, וחולק בכך על פירוש ב' שבדרשת הרמב"ן עליו מבסס הטור את דין הרחיק. כי הב"י הרי מסביר (ע' לעיל פסקה א') שלפי פירושי הר"ן והרא"ש אין לנו הוכחה מדין ציפהו במהנ"פ שקיים פסול של חציצה בין פה לשופר, כי בציפוי במהנ"פ יש פסול של מוסיף כ"ש, אך יתכן שקיים באמת גם פסול של חציצה (ומ"מ על תחילת הדופן מבחוץ אין הציפוי פוסל מאחד הטעמים המוסברים לעיל, ור' להלן), ובגלל ספק זה, בצירוף שיטת פירוש ב' שבדרשה, פוסק הש"ע לחומרא שאם הרחיק ותקע פסול. ומ"מ פסקו אחרונים שיחזרו ויתקע בלי ברכה, ע' מ"ב ס"ק ע"ו. [ויש להסביר שבגלל סיבה זו — היינו שיתכן שגם לשיטות שהביא בסעיף ט"ז קיים פסול חציצה — הוצרך הש"ע לכתוב בסעיף י"ח שציפוי בצד הרחב פוסל משום מוסיף כ"ש, כי היה אפשר לטעות ולומר שהפסול בציפהו במהנ"פ הוא רק משום חציצה, אבל פסול מוסיף כ"ש אין כאן מפני שציפוי הוא דבר דק מאד ואינו נחשב לתוספת שאויר התקיעה יוצא

(4) אם אמנם הם מודים שבמקום מסוים בהמשך הדופן אין החציצה פוסלת אע"פ שהשפתיים נוגעות שם, אפשר יהיה לומר שאין בין שני הפירושים שבדרשה מחלוקת במציאות, מהו שיעור הלחץ על תחילת הדופן מבחוץ, אלא נחלקו האם שיעור לחץ כזה עדיין נחשב לעיקר הלחץ — וממילא מקומו הוא בכלל מקום מעשה התקיעה — או לא, וכמו שרצינו לומר לעיל לענין מחלוקת הר"ן ופירוש א'.

ממנה. ומ"מ מובן שהש"ע היה יכול לכתוב כן להוציא מטעות אף אילו היה סובר שבאמת ודאי שאין פסול הציצה לשיטות הרא"ש והר"ן].

והנה לעיל הועלו ארבע אפשרויות להסברת מחלוקת הרמב"ן בפירוש א' והרא"ש כנגד פירוש ב', בהנחה שלדברי כולם קיים פסול הציצה: א) לדברי הכל נוגעות השפתיים בדופן מבחוץ נגיעה בעלמא לא בלחץ חזק, והמחלוקת היא האם הציצה פוסלת רק במקום עיקר הלחץ או בכל מקום שהשפתיים נוגעות. ב) הכל מודים שהציצה פוסלת רק במקום עיקר הלחץ אלא שלדעת בעלי פירוש ב' גם בתחילת הדופן מבחוץ בסמוך לעובי ממש יש עדיין לחץ חזק של השפתיים המספיק להתחשבת המקום הזה למקום מעשה התקיעה. ג) לדברי הכל באופן רגיל של תקיעה אין טעם לפסול בציפהו מבחוץ, אלא שלשיטת פירוש ב' חוששים שמא יתקע באופן של הכנסת קצה השופר לתוך הפה כך שעיקר הלחץ יהיה על תחילת הדופן מבחוץ. ד) לדברי הכל גם במקום נגיעה גרידא הציצה פוסלת, אלא שלשיטת פירוש א' והרא"ש מותר לתקוע בשופר שציפהו בתחילת הדופן מבחוץ כי אפשר להיזהר שהשפתיים יגעו רק בעובי. והנה בפשטות לפי אפשרויות א' וב' המחלוקת היא מחלוקת בדאורייתא, ואף ש"ל שהש"ע פסק כפירוש א' לרמב"ן וכרא"ש וכו"ן נגד פירוש ב' אפילו בדאורייתא — מ"מ קצת קשה לומר כן, כי הטור מביא גם את פירוש ב' ואינו דוחה אותו, ואם הש"ע ראה להביא גם את דעת הר"ן המקילה למרות שהטור לא הזכירה — מדוע לא הזכיר גם את שיטת פירוש ב' המחמירה. ומשום כך נראה קצת להוכיח שהש"ע הבין את מחלוקת הפירושים כאפשרות ג' או ד', ולפיהן אין הוא מקל בדאורייתא: לאפשרות ג' פסק כדעת רוב הראשונים שאין לחשוש שיתקע באופן שאינו רגיל, ולאפשרות ד' פסק שאפשר להיזהר שלא לנגוע בזהב שמבחוץ, ורק באופן כזה הוא מכשיר. ובש"ע הרב (תקפ"ו, ט"ז) פסק כפירוש ב' לרמב"ן שאם הציפוי הוא בתחילת הדופן מבחוץ פסול לפי שהתוקע מכניס קצתו בפיו ושפתו מכסה עליו.

ג. שיטת הריטב"א בענין שלא במהנ"פ. המונח 'פי השופר'.

לריטב"א יש דרך מיוחדת בהכנת הבטויים 'במקום הנחת פה' ו'שלא במהנ"פ'. הריטב"א כותב שהפסול בציפהו במהנ"פ הוא משום הציצה, ומשום כך גם המרחיק שופר מפיו ונפח ותקע בו לא יצא י. ומוסיף הריטב"א: "וכ"ת תיפוק ליה דהוסיף עליו כ"ש פסול בין במינו בין שלא במינו (ר"ל כנראה: וא"כ מדוע נקט התנא דוקא ציפהו זהב ודוקא בצד הקצר הרי אפילו בצד הרחב ואפילו במינו פסל, ע' לעיל פסקה ב') וי"ל דהכא אינו מוסיף עליו בראשו אלא כשנוספין (נראה שצ"ל: שסונפין) צידו הקצר לחוץ לעשות לו מקום הנחת פה ושם הוא מצופה ומעתה למדנו שמה שאמר שלא במהנ"פ כשר שהוא הנשאר חוץ לפיו באותו מקום רחב שעשו להנחת פה ואינו נדון לא מבפנים ולא מבחוץ ולפיכך שנוהו בפני עצמו בדין שלישי תדע דמתניתין דקתני ופיו מצופה זהב אוקימנא שלא במהנ"פ ואפ"ה קרי ליה פיו". ועל הגמ' בענין 'ופיו מצופה זהב' (כ"ז). כתב: "והא דתנן ופיו מצופה זהב אוקימנא שלא במהנ"פ וש"מ דשלא במהנ"פ אינו על גבו מבחוץ ולא בראש הרחב שלו דהא לא מיקרי פיו אלא הוא המקום הנשאר בפיו הקצר מהנחת פיו ולחוץ והוא בפיו ממש". הרי שלדעת הריטב"א ישנו חלק מסוים ובלט בשופר

(1) הריטב"א מביא רמז לדבר מהפסוק "אל חכך שופר" (הושע ח', א'), אך ברור שאין זה יכול להיות המקור לדין הנגיעה, כי ד"ת מדברי קבלה לא ילפינו (ולומר שגמרא גמירי לה ואתא הושע אסמכה אקרא — כתענית י"ז) — נראה שא"א לנו לומר מדעתנו אם לא נמצא כן בגמ'.

הנקרא בשם 'פי השופר', והיינו שמעבים את תחילת הדופן בצד הצר ע"י הכאה ופישוט לצדדים, או ע"י חימום², או ע"י שמגרדים את כל השופר חוץ מתחילתו שנשארת יותר עבה, והחלק העבה הזה הוא הנקרא 'פי השופר'. גם השטח הנקרא 'מהנ"פ' וגם השטח הנקרא 'שלא במהנ"פ' שניהם נמצאים על פי השופר, ובכך נבדלים הם מציפהו מבפנים או מבחוץ. בענין הציור המדויק של מהנ"פ ושלא במהנ"פ לפי הריטב"א יש מקום להסתפק. אפשרות אחת היא להבין ששניהם נמצאים על החלק העבה שבתחילת אורך הדופן מבחוץ (ההכאה או החימום וכיו"ב גורמים להרחבת עבי הדופן, וממילא גם ליצירת חלק קטן בולט בתחילת אורך הדופן מבחוץ), כלומר שפירושו הריטב"א הוא כפירושו ב' שבדרשת הרמב"ן, אלא שלדעתו מקום הנ"פ ושלא במהנ"פ שניהם נמצאים על בליטה הנקראת בשם 'פי השופר' והגבולת בבליטתה משאר אורך הדופן מבחוץ. לפי"ז מובן שהפסול במהנ"פ אינו משום מוסיף כ"ש, שהרי אין כאן שום תוספת באורך השופר. אך להבנה זו קשה קצת למה הוצרך התנא להשמיענו בנפרד את דין ציפהו שלא במהנ"פ ומדוע לא כללו בציפהו מבחוץ, כי אף שהמקום הנקרא שלא במהנ"פ אמנם שונה מכל הדופן בבליטתו מ"מ הרי גם הוא סו"ס מבחוץ, ודינו תלוי באם נשתנה קולו, וא"כ די היה לומר שבמהנ"פ פסול וממילא היינו אומרים שאם ציפהו שלא במהנ"פ הריהו ככל ציפוי מבחוץ. ואולי סובר הריטב"א שציפוי שלא במהנ"פ יש לו דין מיוחד, והיינו שאינו מצריך בדיקה אם נשתנה הקול, שכיון שהוא ציפוי כ"ש בתחילת הדופן — ועל בליטה — מן-הסתם לא נשתנה הקול, וכדעת המ"א והמ"ב הנ"ל פסקה ג' (אלא שלדעתם אף בלא בליטה א"צ בדיקה), וזהו מ"ש הריטב"א ש"אינו נדון לא מבפנים ולא מבחוץ".

אך יתכן שכוונת הריטב"א היא אחרת, דהיינו שמהנ"פ ושלא במהנ"פ שניהם על עבי הדופן המורחב, והריטב"א, בדומה לר"ן, מחלק את העובי לחלקים, אלא שבעוד שהר"ן מבחין בין שתי טבעות בעבי הדופן הרגיל, הרי הריטב"א רואה את כל עבי הדופן הרגיל כטבעת אחת, ובחלק שנוסף לעובי ע"י ההרחבה הוא מונה עוד שתי טבעות: פנימית הסמוכה לעובי הרגיל, וחיצונית³. ציפהו במהנ"פ היינו בטבעת האמצעית, כלומר בתחילת החלק שנוסף לעובי ע"י ההרחבה, ושלא במהנ"פ היינו בטבעת השלישית, החיצונית. ציפהו במהנ"פ פסול משום חציצה כי על שתי הטבעות הראשונות (דהיינו על העובי הרגיל ועל החלק הראשון מן התוספת [התוספת נעשית בשביל נוחות הנחת הפה, כמ"ש הריטב"א]) לוחצות שפתי התוקע, אך שלא במהנ"פ כשר, כי בטבעת השלישית אף אם נוגעות שם השפתים זוהי נגיעה בעלמא, ואין זה מקום מעשה התקיעה. ופסול מוסיף כ"ש אין אפילו במהנ"פ, כי השפתים צמודות היטב לעובי הרגיל כך שהאוויר מתחיל לצאת מהשופר עצמו ואינו עובר כלל דרך הזהב. לפירושו זה יש להבין שהתנא מפרש את דין ציפהו שלא במהנ"פ כי שלא במהנ"פ אינו בכלל ציפהו מבחוץ (כי מבחוץ משמע על גב השופר ולא בעביו⁴) ולכן צריך לומר מה דינו, ועוד, שנוח

(2) ואין זה שלא כדרך העברתו אפילו לדעה הנזכרת להלן פסקה כ' לפיה תרחיב את הקצר ע"י חימום פסול, כי שם הפסול הוא מחמת שינוי צורת חלל השופר, ע"ש, ואילו כאן מעבים את הדופן, והחלק שנחסר מהחלל לא שינה את צורת החלל שנשאר, אלא ה"ו כאילו חתכו את קצה השופר, שהוא כשר ("ארוך וקיצרו כשר").

(3) או אולי באופן אחר: את העובי הרגיל הוא מחלק לשתי טבעות והתוספת לעובי היא הטבעת השלישית.

(4) לעיל פסקה ד' הובאת הברייתא שבירוש' "ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ כשר ציפהו מקום הנ"פ או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול" ממנה משמע בבירור ש'מבחוץ' היינו כל שאינו מבפנים (והסיפא "ציפהו מהנ"פ או שהיה קולו" וכו' היא הגבלה ל"מבחוץ כשר" שברישא). אך הברייתא שבבבלי אינה משתמשת בסגנון זה, שהרי היא שונה קודם את מהנ"פ ואח"כ

מאד לומר שציפוי על הטבעת השלישית של העובי אינו מצריך אפילו בדיקה, כי בוודאי אין הקול משתנה מחמתו.⁵

בקשר לראיה שמביא הריטב"א מ"ופיו מצופה זהב" שגם שלא במהג"פ נקרא פיו, וע"כ שפי השופר הוא מקום המסוים — לשיטת הר"ן הדברים מוסברים היטב, כי נאמר שעבי הדופן הוא 'פי השופר'. ולשיטת הרמב"ן בפירוש א' והרא"ש י"ל שתחילת הדופן של השופר נקראת 'פי השופר', ואע"פ שאינו מסוים בסופו מ"מ מסוים הוא בתחילתו. ולפירוש ב' לרמב"ן יש כאן באמת קושי, וי"ל שגם תחילת המקום הנראה מדופן השופר כשהוא נתון בפי התוכע נקרא בשם 'פי השופר', והוא מסוים בתחילתו ע"י סוף שפתי התוכע.

ה. שיטת הראב"ד בדיון מוסיף כ"ש ופירוש 'שלא במהנ"פ' על פיה

התוס' והרא"ש דוחים את האפשרות לפרש שבמהג"פ היינו בעבי הדופן בצד הצר ושלא במהנ"פ היינו בעבי הרחב, כי א"כ שלא במהנ"פ צריך להיות פסול משום מוסיף כ"ש, ולא מסתבר (זו ל' הרא"ש, וכתוס': 'ודוחק') לומר שמוסיף כ"ש פסול רק כשלא היה מתחילה שיעור שופר והתוספת השלימה לשיעור. אך הגה הראב"ד בדרשתו (עמ' ל"ו) וכן רבנו יהונתן מלוניל בפירושו באמת סוברים שפסול מוסיף כ"ש אמור רק כשלא היה בשופר שיעור מתחילה. ובהסבר שיטתם יש לומר שהפסול של מעבר אויר התקיעה דרך שני שופרות או דרך שופר וד"א (ע' לעיל פסקה א') הגדרתו היא שבזמן התקיעה לא יעבר האויר דרך ד"א, אך לדעתם זמן התקיעה הוא הזמן בו עובר האויר דרך שיעור שופר, ומשעבר האויר דרך שיעור נחשבת התקיעה לגמורה, ושוב לא איכפת לנו במה שקורה אח"כ בהמשך דרכו של האויר, כי ההמשך אינו מצורך התקיעה (בדבר מקור שיטתם זו של הראב"ד ורבנו יהונתן ע' להלן בהמשך פסקה זו ובפסקה הבאה).

לגבי שיטת הראב"ד ורבנו יהונתן יש להסתפק בשתי נקודות:

א. צ"ב מה תהיה דעתם בתוספת אחר שיעור שופר המשפיעה על הקול, או בציפהו זהב מבחוץ אחר שיעור שופר ונשתנה קולו¹, כי יתכן שבוזה יודו לפסול מפני שמ"מ הקול הוא קול שופר וד"א². ע' בזה להלן פסקה כ"ג.

מכפנים ומבחוץ, וי"ל שנוח לה להשתמש ב'מבחוץ' לציון גב השופר בלבד, ומידי גבי הדדי תניא עם הברייתא שבירוש' (כשבת י"ח.). אמנם לפי ההבנה הקודמת בשיטת הריטב"א, שהיא כמו לפי פירוש ב' לרמב"ן שבמהג"פ ושלא במהנ"פ שניהם על תחילת הדופן מבחוץ — מתפרשת הברייתא שבירוש' כפשוטה, שמבחוץ היינו בגב, כנ"ל פסקה ד' והערה 2 שם.

(5) אפשר אולי להבין את פירוש הריטב"א עוד באופן שלישי הממצע בין שני האפנים שנזכרו כפנים: במהג"פ היינו על החלק הנוסף לעובי ע"י ההרחבה ושלא במהנ"פ היינו על הבליטה מבחוץ.

(1) יש אמנם מקום לחלק בין שני מקרים אלה ולומר שהראב"ד יכשיר רק במקרה של תוספת שחבורה לשופר, כי התקיעה נחשבת לגמורה משעברה את הכלי הראשון, אבל בציפהו אחר שיעור יפסול מפני שא"א לומר שהתקיעה נגמרה באמצע כאשר מדובר בכלי אחד רצוף. אך להלן פסקה כ"ג יתבאר שבעל העיטור מכשיר בניקב אחרי שיעור וסתמו, וא"כ רואים שאין הדבר תלוי בסוף הכלי הראשון, שהרי השופר נמשך גם אחרי הנקב (שהרי אם ניקב במיעוט היקפו ולא סתמו כשר אפילו ניקב בחוץ שיעור, ע' סוגית ניקב וסתמו פסקה י"ט) ובכל זאת מתחשבים אנו רק במה שלפני הנקב, וא"כ מוכח שהכל תלוי בשיעור שופר, כלומר שבכל מקרה אפשר לנו לראות את התקיעה כגמורה משעבר האויר שיעור שופר. וכ"כ הפר"ח (תקפ"ו ס"ס י"ז) לשיטת העיטור.

(2) אם האמת היא שבמקרה שהתוספת משפיעה על הקול מודים הראב"ד ורי"ת שפסול, אזי

ב. צ"ב מה דעתם במוסיף כ"ש בצד הצר, כי יש לומר שהתקיעה מתחילה ברגע יציאת האויר מפי התוקע ונמשכת עד שעובר דרך של טפח (שהוא שיעור שופר), כך שיש כאן תקיעה בד"א, אך אפשר גם לומר שזמן התחלת התקיעה יכול להיקבע כרצוננו, וכשם שאין אנו מתחשבים במעבר האויר שאחר שיעור שופר כך יכולים אנו לקבוע שהתקיעה הדרושה לנו תתחיל רק עם כניסת האויר לחלק המקורי של השופר שאחרי התוספת. מובן שנפ"מ מחקירה ב' זו תהיה רק אם נאמר שלא קיים פסול של חציצה בין פה לשופר, שאל"כ הרי גם אם התקיעה מתחילה רק בכניסה לחלק המקורי מ"מ הריהי פסולה משום חציצה בין הפה לשופר. והנה להלן (פסקאות ט' ו-י"ג) יוכח שלדעת הראב"ד חציצה בין פה לשופר — אפילו מין במינו — פוסלת, וא"כ לשיטתו ודאי שתוספת בצד הצר תפסל.

[ושיטת רבנו יהונתן בזה צ"ב, כי במש' פירש: "דיבק שברי שופרות שנשברו לרחבם ואין באחד מהם שיעור שופר... פסול דהא אין בו שיעור אע"פ שיש שיעור בשלשתם". ומשמע בפשטות שאם יש באחד מהשברים שיעור — בין שהוא לצד פה ובין לצד הרחב — כשר. אך בגמ' כתב: "ודיבק שברי שופרות היכא שבשבר העליון איכא שיעור תקיעה כשר לפי שתחתון לא יזיק לעליון". וזו לכאורה סתירה. והנה המאירי אפשר להסביר את טעם שיטתם באופן אחר מהאמור לעיל בפנים: הגמ' בסוטה י"ח. אומרת שמגילת סוטה שכתבה על שני דפים פסולה מפני שספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה ספרים, וכך בגטין כ': לגבי גט. וכתבו התוס' בסוטה שם (ד"ה כתבה) שלא רק במקרה שחצי גט כתוב על דף אחד והציו על דף אחר פסול, אלא גם בנותן בבת אחת שני גטין שלמים שכ"א כתוב על דף אחד אינה מגורשת, וכן המוחק שתי מגילות סוטה שלמות אל תוך המים, והכל מטעם ספר אחד ולא שנים ושלושה. אך הטורי אבן (כ"ו: ד"ה אם) תמה על התוס', ורוצה להכשיר בנותן שני גטין שלמים או מוחק שתי מגילות שלמות, מפני שלדעתו הדין של ספר אחד אמר רחמנא אמור רק בכותב מגילה אחת על שני דפים, שם אין המגילה נגמרת אלא ע"י צירוף שני ספרים, אבל אם כ"א לחוד הוא ספר שלם בפני"ע יוצא באחד מהם ולא איכפת לנו בשני שאינו צריך לו. והנה הט"א עצמו רוצה לומר שגם לגבי שופרות אם למשל נתן שופר בתוך שופר ותקע ושמע את קול שניהם יצא, כי די לו בפנימי והחיצון הנוסף אינו פוסל, אך הראב"ד ושאר ראשונים כתבו בפירוש שגם השומע קול שניהם לא יצא כדלהלן פסקה י"ט והערה 6 שם. ומ"מ אפשר היה לומר שעקרונות סובר הראב"ד כמ"ש הט"א, שאם יש שופר אחד שלם אין שופר נוסף פוסל, ומשום כך המוסיף על שופר שיש בו שיעור לא פסל, כי יוצאים בשופר שיש בו שיעור ומה איכפת לנו בתוספת; והפסול בנתן שופר בתוך שופר ושמע קול שניהם הוא משום שאקול הנשמע אינו קולו של השופר האחד ואף לא קולו של השני, שבוה א"א לומר מה איכפת לנו בתוספת שהרי היא משפיעה על הקול ויש כאן קול הכא מצירוף שני שופרות, ופסול משום שופר אחד ולא ב' וג' שופרות (ויש להבין שאפילו אם קולות שני השופרות שווים מ"מ הקול הנשמע משניהם יחד — שהוא יותר חזק מקולו של אחד — קול שני שופרות הוא. וע' להלן פסקה כ"ד שיש מי שמעמיד את נתן שופר בתוך שופר בשופרות שקולותיהם שונים). ובניקב וסתמו שפסול משום שופר וד"א ואם לא סתמו כשר שיטת הראב"ד היא באמת שרק סתימה המשפיעה על הקול פוסלת, כמבואר בסוגית ניקב וסתמו פסקה ד'.

אך ברור שאם הראב"ד מכשיר בתוספת על השיעור אפילו גשתנה הקול מחמתה — לא נוכל להסביר את שיטתו בדרך הנ"ל, כי מאי שנא מנתן שופר בתוך שופר ומניקב וסתמו. וצריך לומר כמ"ש בפנים שהתקיעה נחשבת כגמורה משעבר האויר שיעור שופר, אבל כל עוד לא נגמרה התקיעה גם תוספת שאין בה צורך פוסלת, ומשום כך ניקב בתוך שיעור וסתמו פסול אע"פ שאם לא סתמו כשר. ומה שסתימה שאינה משפיעה על הקול אינה פוסלת — זה מטעם אחר, ואין הדבר תלוי בשיטת הראב"ד במוסיף כ"ש, כי גם ראשונים החולקים עליו בענין מוסיף סוברים כן, כמבואר בסוגית ניקב וסתמו שם. על שיטת הט"א בענין פסול ב' וג' שופרות ע"ע להלן פסקה י"ז, והערה 6 שם, ופסקה י"ט הערה 6.

כתב בחיבור התשובה: "לשון המש' דיבק שברי שופרות" מורה כשיטת הראב"ד ורבנו יהונתן שאם יש שיעור שופר מתחילה והוסיפו עליו כשר, כי "שברי" משמע שאף אחד מהם אינו שופר שלם בעצמו. ולפי"ז י"ל שרבנו יהונתן באמת למד מלשון המש' שהיא עוסקת בשאין באחד מהם שיעור, כי זוהי משמעות לשון "שברי", ומ"מ לדעתו יש מקרה שגם אם יש באחד מהם שיעור השופר פסול, והיינו כשהוא התחתון, אלא שהמש' לא רצתה להיכנס לדין יש באחד מהם שיעור, כי הוא תלוי במקומו של האחד הזה, ולימדה את הדין הפסיק שאם אין אף באחד שיעור פסול (וראית המאירי לשיטת רבנו יהונתן היא שאילו גם ביש באחד שיעור היה הדין פסוק שתמיד פסול — היה למש' להשיענו אותו, שהוא חידוש יותר גדול).

והנה בדברי המאירי שם ישנו חידוש גדול, כי הוא מבין ש'תחתון' שנוקט ר' יהונתן הוא החלק שלצד פה ועליון לצד הרחב, ולדעתו ר' יהונתן מכשיר רק כאשר השיעור הוא לצד הרחב. ולכאורה תמוה מה טעם לומר כן. והיה נראה להסביר זאת עפ"י סברת רבנו יונה הנזכרת לעיל פסקה ג' שיעקר יצירת קול השופר הוא בצד הרחב, ולכן תוספת פוסלת רק שם, כי בזה יש קול שיוצא משני שופרות, משא"כ כשמוסיף לצד הקצר. ולעיל שם נתבאר שהלח"מ באמת כתב דעה זו בתור הו"א שהברייתא באה להוציא ממנה, ע"ש. ולפי"ז יוצא שסברת ר' יהונתן שונה לגמרי מסברת הראב"ד. אך באמת הדברים עדיין קשים, כי רי"ה כותב על לשון הברייתא הוסיף עליו כ"ש וכו': "וכגון שלא היה בו שיעור תקיעה קודם תוספת הוא דפסול". ולכאורה נראה פשוט שהוסיף עליו כ"ש היינו בצד הרחב, או לפחות גם בצד הרחב, ורי"ה אומר שאם היה בו שיעור כשר. ועוד שרי"ה כותב בפירושו שציפהו במהנ"פ פסול משום הציצה (ובזה יש לדחות שמין במינו אינו חוצץ לדעתו, ומשום כך כשהחלק הקטן הוא בצד פה כשר, ומ"מ ציפוי זהב חוצץ אע"פ שהוא לנוי, כי בשעת התקיעה מכסה הפה את הציפוי ואין נוי בשעת התקיעה, וכ"כ האבני נור כנ"ל פסקה ה' הערה 3).

ואלמלא דברי המאירי היה נראה לומר שר' יהונתן קורא 'תחתון' לחלק שלצד הרחב, ועליון לצד פה, וכך היא לשון הרא"ש סי' ג' וד' שמכנה את הצד הרחב 'למטה' ואת צד הפה 'למעלה', ע"ש. וכך בהגהת הרמ"א תקפ"ו, ח'. ובאמת נראה כן בפשטות מדברי ר' יהונתן עצמו לעיל מזה בענין הרחיב את הקצר וקיצר את הרחב. וז"ל שם: "שהרדיב את הראש הקצר שהוא העולה למעלה וקיצר את הרחב אותו ראש הקרן הדבוק בעצם

(4) עמ' 319.

(5) המאירי כותב שיש שלש אפשרויות לפי שיטת המכשירים בשיש בשבר אחד שיעור: או להכשיר בכל מקרה שיש בשבר אחד שיעור, או רק במקרה שהשיעור הוא לצד פה, או להפך: רק כשהשיעור הוא לצד הרחב. והסברה האחרונה היא סברת רבנו יהונתן (מה שכתב מו"ל חיבור התשובה שם הערה א' שהמלים "או ההפך" מיותרות — זו טעות, שהרי זוהי האפשרות השלישית, והיא דעת רבנו יהונתן, וכמו שכתב המו"ל בעצמו בהערה ב'. וכן מה שכתב מו"ל פירוש רי"ה בעמ' ל' הערה 36 שהמאירי לכאורה סותר את עצמו, כי בבית הבחירה כתב שלשיטת המכשירים ביש בשבר אחד שיעור מסתבר שרק כשהשיעור לצד פה כשר, ואילו בחיבור התשובה כתב שרבנו יהונתן מכשיר כשהשיעור לצד הרחב — אין זה נכון, כי בחה"ת הביא המאירי שלש אפשרויות לשיטה המכשירה, וכתב שרבנו יהונתן מכשיר לצד הרחב, ויש המכשירים רק לצד פה [וכך סובר הראב"ד כנ"ל בפנים], ויש המכשירים בשניהם, ובבית הבחירה הכריע מסברתו כדעת המכשירים לצד פה דוקא, וכתב שאפילו לשיטת הפוסלים במוסיף כ"ש על שיעור מ"מ נפ"מ לענין נסדק לרחבו, ע"ש).

(6) ומו"ל חיבור התשובה שם הערה ב' שגג בזה, וסבר שבלשון הרא"ש 'למטה' היינו לצד פה, ותמה על הב"י (תקפ"ו ד"ה נסדק לרחבו [ש"ג:]) שהשוה את דברי הרא"ש (סי' ו') שכתב בענין נסדק לרחבו "דחשבינו מן הסדק ולמטה כאילו ניטל" עם דברי הר"ן (ז'). ברי"ף ד"ה

הראש" (והמאירי הבין כנראה שזה דוקא במחובר, שהצד הצר באמת עולה למעלה, אבל בתלויש קוראים לצד הרחב בשם 'עליון', כי בדרך כלל תוקעים באופן שהצד הרחב עולה למעלה. וצ"ל שהראש"ש קורא לצד הצר 'למעלה' או בגלל צורתו בהיותו מחובר, או מפני שגם בשעת התקיעה מחזיק התוקע את השופר באלכסון היורד מפיו ולמטה, ולכן מקום הנ"פ נקרא למעלה אע"פ שאח"כ הצד הרחב שוב עולה בגלל צורתו הטבעית). ולפי"ז שיטת ר' יהונתן היא כשיטת הראב"ד⁷.

והנה לשיטת הראב"ד נוכל לפרש את דין ציפהו במהנ"פ כפי שרצו התוס' והראש"ש לפרשו, דהיינו שמקום הנ"פ הוא עבי השופר בצד הצר, ושלא במהנ"פ הוא העובי בצד הרחב. ציפהו במהנ"פ פסול משום חציצה, ושלא במהנ"פ כשר כי מוסיף כ"ש אינו פסול בשופר שיש בו שיעור מתחילה, ובשופר כזה עוסקת הברייתא. לפירוש זה לא קיים כמובן הקושי שציפהו שלא במהנ"פ היינו ציפהו מבחוץ (וכן יש להבין שעבי השופר בצד הרחב נקרא 'פי השופר' במש' 'ופיו מצופה זהב', שהרי הוא פעור כפה, וכמו 'פי החבית'⁸, 'פי תנור'⁹, בניגוד לדברי הריטב"א הנ"ל בפסקה הקודמת. והריטב"א סובר שפה הוא המקום שממנו מכניסים לכלי, ובשופר הוא הצד הצר. אך נראה שאין זה מוכרח, ועוד, שגם דרך הצד הרחב מכניסים בשופר מים לגמע התינוק, כשבת ל"ה, או כדי לצחצח, כר"ה ל"ג). אך מובן שהראב"ד יכול גם לסבור כאחת השיטות האחרות בפירוש שלא במהנ"פ.

לעצם מחלוקת הראשונים בענין מוסיף כ"ש — הרמב"ן, הריטב"א והטור סוברים אף הם כחוס' וכראש"ש שמוסיף פסול גם אם היה בשופר שיעור מתחילה. הריטב"א מוכיח כן מלשון הברייתא "הוסיף עליו כ"ש", וטוען ש"הוסיף עליו על שופר שלם משמע"¹⁰. ויש להבין שהדיוק הוא לא רק מעצם הביטוי "הוסיף עליו", אלא גם מזה שבהמשך הברייתא "ניקב וסתמו... במינו כשר" וכו' בוודאי עוסקים בשופר שהיה בו שיעור מתחילה, ובפשטות 'עליו' ו'סתמו' מתייחסים לאותו שופר. וכתב הריטב"א שיש מי שגורס "הוסיף עליו כ"ש וגמרו בין במינו" וכו', וזה כשיטת הראב"ד, אך הריטב"א דוחה גירסה

(אם) שכתב "דכל מה שלמעלה ממנו כאילו ניטל". ובאמת דברי הב"י ברורים, כי לראש"ש 'למטה' היינו לצד הרחב כמוכח בס"י ג' וד', והר"ן — כמאירי — קורא לצד הרחב 'למעלה', כמבואר בדבריו שם.

(7) ואולי יש להבין באופן אחר, שרבנו יהונתן באמת מכשיר בנשתייר שיעור בין לצד פה ובין לצד הרחב, ומשום כך נקטה המש' "שברי שופרות" דוקא, כי אם יש באחד שיעור כשר בכל ענין, ומ"ש רבנו יהונתן שתחתון אינו מניק לעליון — הכוונה כמו שהבין המאירי למקרה שנשתייר שיעור לצד הרחב, אך י"ל שר' יהונתן נקטו כדוגמא, ולקבוצתא, שאף בזה כשר אע"פ שהתחתון חוצץ בין פה לשופר. והטעם הוא שמין במינו אינו חוצץ, וזהב חוצץ אע"פ שהוא לגוי, כבפנים.

(8) שבה קכ"ד:.

(9) תענית י"ט.

(10) כ"כ גם המאירי בהיבור החשובה (עמ' 318), וכתב שמלשון המש' משמע כראב"ד, כנ"ל בפנים, ומהברייתא משמע כשאר הראשונים. והוסיף שגם מהלשון "בין במינו בין שלא במינו" שבברייתא משמע כשאר הראשונים, כי לראב"ד מאי בין שלא במינו (אבל לשאר הראשונים נצרכה כי היינו אומרים שרק במינו פסול, משום שני שופרות, אך אין פסול של שופר וד"א). ולשיטת הראב"ד צ"ל שזה בדרך זו ואצ"ל זו (והוא כלשהי להכשיר יש גם שלא במינו, כי יש לחשוב שהתוספת שהיא מיעוט בטילה אל העיקר ומשלימה לשיעור). ובגית הבחירה (כ"ו. ד"ה המשנה) הכריע המאירי כשיטת רוב הראשונים.

זו מהטעם הנ"ל, שהוסיף עליו על שופר שלם משמע. וגם המאירי המביא את שיטת הראב"ד לא הזכיר כלל גירסה כזו, אלא כתב ששיטת הראב"ד מסתייגת מלשון המשנה (כנ"ל) ואילו לשון הברייתא אינה הולמתה. ויש להעיר שאם הראב"ד לא גרס "וגמרו", אלא פירש כך את הברייתא, והבין קצת בדוחק שהרישא עוסקת בשופר שלא היה בו שיעור מתחילה והבבות הבאות עוסקות בשופר שלם — מ"מ בלשון התוספתא ב', ג' (נ"ל פסקה ג') "ציפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ כשר ציפהו מקום הנ"פ או שהוסיף עליו כ"ש אפילו במינו פסול" נראה שקשה מאד להעמיס פירוש כזה, ש"הוסיף עליו" אינו מתייחס לאותו שופר כמו "ציפהו מהנ"פ" (וציפהו מהנ"פ ודאי עוסק בשופר שיש בו שיעור, הן מפני שהוא המשך של ציפהו מבחוץ כשר, והן לפי טעם הפסול במהנ"פ שהוא משום חציצה, כנ"ל). וזו ראייה לשיטת שאר הראשונים יי.

הרמב"ם כתב (הל' שופר א', ה'—ו'): "דיבק שברי שופרות עד שהשלימו לאחד פסול הוסיף עליו כ"ש בין במינו בין שלא במינו פסול ציפהו זהב...". ולכאורה היה נראה לדייק מהלשון "עד שהשלימו לאחד" שמדובר דוקא בשופר שלא היה בו שיעור מתחילה, וכגירסה "וגמרו" שהביא הריטב"א. אך נראה שאין זה דיוק הכרחי, כי יש להבין ש"עד שהשלימו לאחד" מתייחס למקרה שאף אחד מן השברים אינו קרוי שופר, כגון שהם שברי דפנות שאין בהן חוליה שלימה בהיקפה, או שהחוליות שלימות בהיקפן אך אין בהן שיעור, ו"הוסיף עליו כ"ש" מלמד שגם אם יש בחוליה אחת שיעור התוספת פוסלת (ובכל אחד מהמקרים יש משום חידוש, כי אם היה כתוב רק השלימו היינו חושבים שהפסול הוא משום שאין שופר שלם טבעי, אך מוסיף על שיעור כשר, ואם היה כתוב רק מוסיף היינו חושבים שרק ב' וג' שופרות או שופר וד"א פסולים, אבל שופר אחד מדובק כשר). הכס"מ מזכיר את השיטה שהוספת כ"ש פוסלת רק כשלא היה שיעור מתחילה (בב"י הביאה בשם הכלבו ולא ראה את דברי הראב"ד ורבנו יהונתן), וכן את שיטת הפוסלים, אך משמע מלשונו שאין הוא מדייק מלשון הרמב"ם כלום לענין זה. ובש"ע (תקפ"ו, י"א) פסק כדעת רוב הראשונים שהוספה פוסלת אפילו היה בשופר שיעור יי.

פרק שני

נסדק לרחבו

ב. דין נסדק לרחבו ופסולי תוספת והציצה

לשון הברייתא האחרונה: "נסדק... לרחבו אם נשתייר בו שיעור תקיעה כשר ואם לאו פסול". ופירושו הראשונים שמדובר בנסדק לרחבו כרוך היקפו¹, ושני החלקים אינם

(11) הגר"א (תקפ"ו, י"א) כתב שבקרו של פרה דקאי גילדי גילדי ופסול משום ב' וג' שופרות (כ"ו, ע"ש ברש"י ותוס' שהיינו בחוליות זו אחר זו) — יש שיעור בחוליה אחת, וזו ראייה לשיטת הראשונים, וכ"מ מהפר"ח תקפ"ו, י'. וכנראה שהיא ידוע להם כך מהמציאות.

(12) לשון הכס"מ: "דיבק שברי שופרות — מסתברא שאם היה השבר (אולי צ"ל: בשבר) אחד מהם שיעור שלם אע"פ שדיבק שבר אחר והוסיפו עליו כשר דומיא דנסדק לרחבו ויש פוסלים". ואין נראה מלשונו שרוצה להוכיח משהו מלשון הרמב"ם, אלא "מסתברא" לו עצמו. ומ"מ בב"י (תקפ"ו ד"ה ומ"ש אפילו [ש"ד.]) כתב שהרא"ש פוסל והכלבו מתיר, והטור כרא"ש, ולכן חשש להלכה לשיטת הרא"ש והטור.

(1) כ"כ בפירוש הרמב"ן והרא"ש והטור והריטב"א. ולשון רש"י: "נסדק — כולו וכן נסדק לרחבו